

ภาพลักษณ์ “ชุมชนภาคใต้” จากวรรณกรรมประวัติศาสตร์ภาคใต้ ชุด ประวัติพัทลุง-ตรัง (ตอนต้น)

พัชลิษฐ์ จินหุ่น*

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ สงขลา ประเทศไทย

Images of ‘the Southern Region Community’ from the Southern Historical Literary Work Series of Phatthalung-Trang (Early Period)

Phatchalin Jeennoon*

Faculty of Humanities and Social sciences, Thaksin University, Songkhla, Thailand

Article Info

Research Article

Article History:

Received 18 March 2022

Revised 5 July 2022

Accepted 15 September 2022

คำสำคัญ

ภาพลักษณ์

วรรณกรรมประวัติศาสตร์

ชุมชนภาคใต้

* Corresponding author

E-mail address:

phatchalinj@hotmail.com

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์ภาพลักษณ์ “ชุมชนภาคใต้” จากวรรณกรรมประวัติศาสตร์ภาคใต้ ชุด ประวัติพัทลุง-ตรัง (ตอนต้น) เป็นการวิจัยเอกสาร โดยรวบรวมวรรณกรรมประวัติศาสตร์ภาคใต้ ชุด ประวัติพัทลุง-ตรัง (ตอนต้น) ผลงานของชาญ ไชยจันทร์ และพาสน์ พลชัย แต่งเป็นกลอนสุภาพ ช่วง พ.ศ. 2496-2497 นำเสนอข้อมูลโดยวิธีพรรณนาวิเคราะห์ ผลการวิจัยพบว่า ภาพลักษณ์ “ชุมชนภาคใต้” ที่ปรากฏจากวรรณกรรมมุ่งเน้นไปที่พื้นที่ที่ตรัง พัทลุง และนครศรีธรรมราช โดยพบจำนวน 6 ภาพลักษณ์ ซึ่งล้วนเป็นภาพลักษณ์ที่ดี ได้แก่ ภาพลักษณ์ด้านผู้นำ ภาพลักษณ์ด้านภูมิประเทศ ภาพลักษณ์ด้านเศรษฐกิจ ภาพลักษณ์ด้านสังคมวัฒนธรรม ภาพลักษณ์ด้านสภาพแวดล้อม และภาพลักษณ์ด้านการเมืองการปกครอง โดยภาพลักษณ์ “ชุมชนภาคใต้” ที่ปรากฏในวรรณกรรมยังสอดคล้องกับแนวคิด “ชุมชนเข้มแข็ง” ที่มีการกล่าวถึงกันมากในระยะหลัง ทั้งนี้ การประกอบสร้างภาพลักษณ์ “ชุมชนภาคใต้” จากวรรณกรรมในมิติต่าง ๆ ที่หลากหลาย อาจมีนัยให้เป็นภาพตัวแทน “ชุมชนภาคใต้ในอุดมคติ” เพื่อการพัฒนาชุมชนปลายทศวรรษ 2490 ซึ่งกำลังเสื่อมถอยหรือเพื่อพัฒนาชุมชนตามแนวคิดการสร้างชาติของรัฐ จึงนำ “อดีต” ที่รุ่งเรืองมาสร้างจิตสำนึกร่วมกันของคนในชุมชน

Keywords:

image,
historical literary work,
southern region community

Abstract

The research article studies “Images of ‘the Southern Region Community’ from the Southern Historical Literary Work Series of Phatthalung-Trang (Early Period)” based on documentary research. Data were collected from the Southern Historical Literary Work Series of Phatthalung-Trang (Early Period) written by Chan Chaijun and Phat Phonchai in the form of Klon (Thai octameter poem) during 1953 -1954. The findings are presented in a descriptive analysis. The results reveal that images of “the Southern Region Community” from this literary work focused on Trang, Phatthalung, and Nakhon Si Thammarat. There were found six positive images. First is the image of the leader. Second is the image of geography. Third is the image of the economy. Fourth are of socio-cultural images. Fifth is the image of the environment, and sixth combines the images of politics and administration. Images of “the Southern Region Community” from a literary work are also to facilitate the concept of the ‘Strengthened Community’ which has recently been frequently discussed. Constructing images of “the Southern Region Community” from a literary work in various dimensions might defend the meaning of “the Ideal of the Southern Region Community” to imply that community development in the late 1940s declined or to develop the community via a national construction concept by the state by exploiting “the Past” which was prosperous to enhance awareness of unity among the people in the community.

1. บทนำ

วรรณกรรมท้องถิ่นเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่ถ่ายทอดอยู่ในวิถีชีวิตชาวบ้าน ทั้งที่ถ่ายทอดโดยวิธีบอกเล่า และเขียนเป็นลายลักษณ์อักษร เป็นผลงานที่ชาวบ้านสร้างสรรค์ขึ้น มีเนื้อหาเปลี่ยนแปลงไปตามบริบทสังคม และมีหลายหลากหลายประเภท ทั้งวรรณกรรมประเภท ศาสนา ตำนาน นิทานประโลมโลก ประวัติศาสตร์ และคำสอน ในกรณีที่เป็นวรรณกรรมประเภทประวัติศาสตร์ภาคใต้ คือ งานเขียนที่มุ่งนำเรื่องราวในประวัติศาสตร์มาเป็นแก่นของเรื่อง แม้จะอิงประวัติศาสตร์ แต่ก็เน้นความบันเทิงหรือความเพลิดเพลินด้วย จึงไม่อาจมุ่งพินิจวิเคราะห์ หรือตรวจสอบตามกระบวนการวิทยาศาสตร์ หรือมุ่งหาความจริงแท้

ในท้องถิ่นภาคใต้มีวรรณกรรมประวัติศาสตร์ที่น่าสนใจอยู่กลุ่มหนึ่ง ชื่อ ประวัติพัทลุง-ตรัง (ตอนต้น) ผลงานของข้าราชการท้องถิ่นชาวจังหวัดตรัง คือ นายชาญ ไชยจันทร์ อดีตครู ป.ป. สอนภาษาไทยและภาษาอังกฤษ โรงเรียนวิเชียรมาตุ ขณะที่แต่งวรรณกรรมทำอาชีพเป็นผู้จัดการโรงพิมพ์ชูไทยแบบเรียน และผู้แทนพิเศษบริษัทกรุงสยามประกันชีวิตจำกัด และนายพาสน์ พลชัย ครู ป.ป. สอนภาษาไทย ภูมิ-ประวัติศาสตร์ หน้าที่พลเมืองและศีลธรรม โรงเรียนวิเชียรมาตุ ผู้แต่งระบุว่า ในการแต่งแบ่งเป็น 3 ตอน คือ ตอนต้น ตอนกลาง และตอนปลาย สำหรับตอนต้นกล่าวถึงอดีตกาลของชุมชนภาคใต้จนกระทั่ง พ.ศ. 2475 เน้นความสัมพันธ์ของชุมชนภาคใต้กับรัฐส่วนกลาง ตอนกลางกล่าวตั้งแต่สมัยหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ถึง พ.ศ. 2497 เน้นการครองชีพและศีลธรรมของพลเมือง และตอนปลายกล่าวตั้งแต่ พ.ศ. 2497 เป็นต้นไป เป็นการทำนายถึงอนาคตว่า ควรจะเป็นอย่างไร และสร้างความหวังให้อ่านรอรับอารยธรรมใหม่ (ชาญ ไชยจันทร์ และ พาสน์ พลชัย, 2497, คำนำครั้งที่ 2) วัตถุประสงค์ในการแต่งเพื่อเป็นประโยชน์แก่ทุกเพศวัยและใช้ประโยชน์ทางการศึกษา อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยพบวรรณกรรมชุดนี้เพียงตอนต้น แต่งเป็นร้อยกรองจำนวน 5 เล่ม มีเนื้อหาต่อเนื่องกัน ใช้คำประพันธ์ประเภทกลอนสุภาพ มีรูปเล่มขนาด 7*5 นิ้ว หรือขนาดของรูปเล่มหนังสือวัดเกาะภาคกลาง พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. 2496 จำนวน 5,000 ฉบับ พิมพ์ครั้งที่ 2 พ.ศ. 2497 จำนวน 3,000 ฉบับ ไม่มีการแบ่งบท แต่แต่งต่อเนื่องกันไป ความยาวเล่มละประมาณ 32 หน้ากระดาษ หรือประมาณ 500 คำ 1,000 บรรทัด โดยผู้แต่งระบุว่า อ้างอิงเนื้อหาจากแหล่งความรู้ต่าง ๆ

ความน่าสนใจของวรรณกรรมกลุ่มนี้ คือ ผู้แต่งนำเสนอพื้นที่ “ชุมชนภาคใต้” บางพื้นที่ไว้อย่างเด่นชัด โดยเฉพาะพื้นที่จังหวัดตรัง นครศรีธรรมราช และพัทลุง แต่ก็กล่าวถึงบริเวณใกล้เคียงด้วย จึงน่าจะพิจารณาบริบทของชุมชนบริเวณนี้ให้ลุ่มลึกขึ้น นอกจากนี้ วรรณกรรมเรื่องนี้เป็นร้อยกรองอิงประวัติศาสตร์ที่ผู้แต่งหยิบยกเรื่องเล่า นิทาน ตำนาน และพงศาวดาร ซึ่งเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ตั้งแต่ยุคโบราณของพัทลุงและตรังมาเล่าใหม่ในรูปแบบของกลอนสุภาพซึ่งกำลังได้รับความนิยมในยุคนี้ ทั้งอยู่ในยุคที่กิจการการพิมพ์วรรณกรรมภาคใต้

ในรูปแบบของหนังสือเล่มเล็กกำลังเฟื่องฟูเป็นอย่างมาก กอปรกับ เป็นยุคที่ตลาดการอ่านในภาคใต้ขยายตัวด้วย เนื่องจากการได้รับการศึกษามัธยมศึกษาใหม่ของคนในท้องถิ่น นักเขียน และสำนักพิมพ์ (รวมถึง โรงพิมพ์) จึงต้องแสวงหาเนื้อหาวรรณกรรมที่แปลกใหม่มาตอบสนองต่อกลุ่มผู้เสพงาน การหยิบประวัติศาสตร์มาเล่าใหม่จัดว่าเป็นการแสวงหาแนวทางใหม่ ๆ ของวงการหนังสือภาคใต้อยู่กันนั้น วรรณกรรมกลุ่มนี้จึงอยู่ในรูปแบบของการ “เล่าใหม่” ของประวัติศาสตร์ท้องถิ่น โดยแต่งในช่วงที่รัฐนำแนวคิดการสร้างชาติมาใช้บริหารประเทศ การศึกษารั้วนี้จึงอาจทำให้เห็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจของหัวเมืองที่ต่อรัฐส่วนกลางด้วย

ทั้งนี้ เมื่อพิจารณารายละเอียดปลีกย่อยของ “ชุมชน” ที่ปรากฏในวรรณกรรมประวัติศาสตร์กลุ่มนี้ก็พบว่า ผู้แต่งแสดงฐานทรัพยากร ภูมิปัญญา พัฒนาการ ที่เชื่อมโยงกับเศรษฐกิจ การเมือง สังคมวัฒนธรรมและภูมิโนเวศน์ ทั้งสัมพันธ์กับภูมิภาค ชาติ และนานาชาติ อย่างแยกไม่ออก นอกจากนี้ ลักษณะชุมชนที่ปรากฏมีลักษณะเป็นชุมชนทางวาทกรรมที่เป็นผลผลิตของปฏิสัมพันธ์กับสิ่งต่าง ๆ ที่มีการสร้างความหมายเฉพาะอย่างไว้ มีมิติความสัมพันธ์อันซับซ้อนระหว่างคน เวลา และสถานที่ ทั้งแสดงรายละเอียดที่ถูกบรรจุอยู่ในพฤติกรรมทางสังคมหรือระบบความสัมพันธ์เฉพาะอย่าง ทั้งยังเป็นผลผลิตทางวัฒนธรรมด้วย จึงน่าจะศึกษาชุมชนในวรรณกรรมให้ลึกซึ้งต่อไป สอดคล้องกับที่พัฒนา กิตติอาษา (2546, น. 142-148, 197-199) กล่าวว่า ท้องถิ่นปรากฏอยู่ในวรรณคดี วรรณกรรม และงานศิลปะแทบทุกแขนง ผังลึกลงไปในจินตนาการและความคิดคำนึงของศิลปินและนักปราชญ์มาโดยตลอด โดยตำแหน่งแห่งที่ของผู้เขียนหรือผู้บรรยายมีความสำคัญในการนิยามท้องถิ่น กระนั้น ท้องถิ่นในแต่ละที่ก็อาจมีความหลากหลายแตกต่างกันไป ขึ้นอยู่กับคำนิยาม ขอบเขตความสนใจ และเป้าหมายของแต่ละคน โดยรูปธรรมของท้องถิ่นนิยม เช่น ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น คติชาวบ้าน วรรณกรรมพื้นบ้าน ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจแหล่งลุ่มน้ำ และวัฒนธรรมชุมชน เป็นต้น

ในด้านการรับรู้ภาพลักษณ์ “ชุมชนภาคใต้” จากวรรณกรรมนั้น เป็นความรู้สึกเชิงตีความหมาย (interpreted sensation) และเป็นกระบวนการทางจินตภาพ (process of image) ซึ่งมีความสำคัญต่อการรับรู้ การรับรู้ภาพลักษณ์ที่ดีของชุมชนจากวรรณกรรมอาจช่วยให้เกิดการขับเคลื่อนทางความคิด เพราะเห็นทิศทางการพัฒนาชุมชน โดยภาพลักษณ์ “ชุมชนภาคใต้” ที่ปรากฏในวรรณกรรมช่วยให้ผู้อ่านจินตนาการถึงบริบทชุมชนในแง่มุมต่าง ๆ เช่น การรับรู้ภาพของผู้นำที่มีความสามารถในการบริหารจัดการชุมชน ภาพของชุมชนที่มีระบบกลไกที่หล่อเลี้ยงคนได้ทั่วประเทศ ภาพชุมชนที่ไม่ทอดยาวขาดแคลน ภาพคนในชุมชนที่ช่วยเหลือ พึ่งพาอาศัย และร่วมมือกันสร้างงานเพื่อชุมชน เป็นต้น ซึ่งมีมิติต่าง ๆ เหล่านี้สื่อให้เห็นความนัยหรืออุดมการณ์บางอย่างที่ผู้แต่งสื่อสารถึงผู้อ่านผ่านตัวบทด้วย

จากการทบทวนงานวิจัยพบว่า ที่ผ่านมานักวิจัยส่วนใหญ่ศึกษาภาพลักษณ์ “ชุมชนภาคใต้” ผ่านเอกสารในเชิงประวัติศาสตร์ กระนั้น การศึกษาภาพลักษณ์ “ชุมชนภาคใต้”

ก็สามารถศึกษาจากตัวบทวรรณกรรมได้อีกทางหนึ่ง เนื่องจากวรรณกรรมมีความสัมพันธ์กับสังคม ผู้แต่งย่อมได้รับอิทธิพลจากสังคมไม่มากนักน้อย นอกจากนี้ก็ยังสามารถใช้วรรณกรรมเป็นเครื่องมือสื่อสารสังคมได้ทางหนึ่ง การพิจารณา “ชุมชนภาคใต้” จากวรรณกรรมจึงเป็นทางเลือกหนึ่งในการเรียนรู้ชุมชน ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะวิเคราะห์ภาพลักษณ์ “ชุมชนภาคใต้” จากวรรณกรรมประวัติศาสตร์ภาคใต้ต่อไป

2. วัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย

เพื่อศึกษาภาพลักษณ์ “ชุมชนภาคใต้” จากวรรณกรรมประวัติศาสตร์ภาคใต้ ชุด ประวัติพัทลุง-ตรัง (ตอนต้น)

3. ขอบเขตการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร มุ่งวิเคราะห์เนื้อหา/ตัวบท (Textual Analysis) จากวรรณกรรมประวัติศาสตร์ภาคใต้ ชุด ประวัติพัทลุง-ตรัง (ตอนต้น) ของ นายชาญ ไชยจันทร์ และพาสน์ พลชัย ที่แต่งช่วง พ.ศ. 2496-2497 จำนวน 5 เล่ม โดยอาศัยแนวคิดชุมชน ข้อมูลทางประวัติศาสตร์ และแนวคิดทางวรรณกรรม นำเสนอในรูปแบบการพรรณนาวิเคราะห์

4. แนวคิดเกี่ยวกับชุมชนและความสัมพันธ์กับรัฐส่วนกลาง

กาญจนา แก้วเทพ (2538) กล่าวว่าชุมชน หมายถึง กลุ่มคนที่อาศัยอยู่ในอาณาเขตบริเวณเดียวกัน มีความสัมพันธ์ใกล้ชิด มีฐานะและอาชีพที่คล้ายคลึงกัน มีลักษณะของการใช้ชีวิตร่วมกัน มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ตั้งแต่ระดับครอบครัวไปสู่ระดับเครือญาติ จนถึงระดับหมู่บ้านและระดับเกินหมู่บ้านและผู้ที่อยู่อาศัยในชุมชนมีความรู้สึกว่าเป็นคนชุมชนเดียวกัน ทั้งยังมีการดำรงรักษาคุณค่าและมรดกทางวัฒนธรรมและศาสนาถ่ายทอดไปยังลูกหลานอีกด้วย

ในขณะที่ ทวีศิลป์ สืบวัฒนะ (2554, น. 26-28, 104-118) กล่าวถึงท้องถิ่นว่า เป็นบริเวณที่มีผู้คนมาตั้งหลักแหล่งอยู่ร่วมกัน ต่างใช้และเกิดสำนึกความเป็นเจ้าของร่วมกัน มีจารีตประเพณี พิธีกรรม ความเชื่อ และกติกาทางเศรษฐกิจและสังคมร่วมกัน มีพื้นฐานความเชื่อและศีลธรรมเดียวกัน ซึ่งหมายรวมถึง การเป็นหลายชุมชน หลายหมู่บ้านที่อยู่ในเขตการปกครองเดียวกัน การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นไม่มีทฤษฎีเป็นของตนเอง แต่กรอบแนวคิดที่ใช้ในการศึกษามักให้ความสำคัญกับองค์ประกอบทางสังคม เช่น การศึกษาสภาพภูมิศาสตร์ การศึกษาโครงสร้างทางสังคม การศึกษาความสัมพันธ์ของคนกับธรรมชาติ คนกับคน และคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ การศึกษาความเปลี่ยนแปลงซึ่งมีสาเหตุมาจากปัจจัยภายในและภายนอก

และการศึกษาการปรับตัว ส่วนพัฒนา กิตติอาษา (2546, น. 18-45) กล่าวถึงแนวคิดและมุมมองเกี่ยวกับท้องถิ่นว่า ท้องถิ่นมีรากฐานทรัพยากร ภูมิปัญญา พัฒนาการ และประวัติศาสตร์ การดำรงอยู่ของตัวเอง ขณะเดียวกัน ก็มีลักษณะที่ไม่หยุดนิ่ง ตายตัว เชื่อมโยงกับเศรษฐกิจ การเมือง สังคมวัฒนธรรม และภูมินิเวศน์ ตลอดจนสัมพันธ์กับภายนอกอย่างแยกไม่ออก นอกจากนี้ ยังเป็นผลผลิตของรัฐชาติสมัยใหม่แบบรวมศูนย์ ไม่ได้ถูกสร้างขึ้นมาลอย ๆ แต่ถูกสร้างขึ้นอย่างมีที่ไปที่ไป เป็นผลโดยตรงกับการกำหนดเขตแดน พรหมแดน หรืออาณาเขต การปกครอง ทั้งในระดับรัฐต่อรัฐ และการแบ่งหน่วยการปกครองภายในรัฐ โดยพัฒนาได้อย่างงานเขียนของเบเนดิกต์ แอนเดอร์สัน (Benedict Anderson) และธงชัย วินิจจะกูล ที่อธิบายพลังอำนาจของ “ชุมชนในจินตนาการ” (imagined communities) ในฐานะที่เป็นเสาหลักในการให้กำเนิดและหล่อเลี้ยงลัทธิชาตินิยม การสร้างรัฐชาติสมัยใหม่ และอัตลักษณ์ของสยามประเทศว่า ชุมชนในจินตนาการเป็นฐานของท้องถิ่นนิยม เกิดจากความเชื่อและสัญลักษณ์ทางศาสนา การเมือง และวัฒนธรรม มีศูนย์กลางอยู่ที่ภาษา พิธีกรรม ชาติพันธุ์ เป็นต้น อาศัยเทคโนโลยีเข้าช่วย เช่น แผนที่ สิ่งตีพิมพ์ การศึกษาภาคบังคับ และการเขียนประวัติศาสตร์ ทั้งหมดนี้รัฐสมัยใหม่ใช้ปลูกฝังความเป็นชาติและสำนึกแบบชาตินิยมให้พลเมือง โดยอาจหยิบยกเอาภาษาและอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมมาเป็นจุดเริ่มต้นของการวิพากษ์วิจารณ์ตอบโต้หรือต่อรองกับอำนาจการครอบงำทางเศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรมของรัฐส่วนกลางโดยรวมแล้ว ไม่ว่าท้องถิ่นจะมีความหมายใด ท้องถิ่นก็เป็น “ชุมชนทางวาทกรรม” ที่เป็นผลผลิตของปฏิสัมพันธ์และพลวัตระหว่างผู้คนในท้องถิ่นกับธรรมชาติรอบตัว ระหว่างคนในท้องถิ่นด้วยกันเอง และระหว่างคนในท้องถิ่นกับสังคมเพื่อนบ้านและสังคมภายนอก ท้องถิ่นเป็นประดิษฐกรรมของมนุษย์ อย่างไรก็ตาม ไม่ใช่สภาพแวดล้อมทุกแห่งจะเป็นท้องถิ่นได้ มีเพียงบางท้องที่ที่มนุษย์และกิจกรรมทางสังคมของมนุษย์กำหนดความหมายและบทบาทให้เป็นท้องถิ่นเท่านั้น ท้องถิ่นในที่นี้จึงเป็นผลผลิตของวัฒนธรรม และเป็นมโนทัศน์ทางวัฒนธรรม

5. ภาพลักษณ์ “ชุมชนภาคใต้” จากวรรณกรรมประวัติศาสตร์ภาคใต้

“ชุมชนภาคใต้” ในที่นี้ คือ กลุ่มคนที่อยู่อาศัยในอาณาบริเวณภาคใต้ตอนกลาง ในพื้นที่จังหวัดพัทลุง ตรัง และจังหวัดใกล้เคียง มีองค์ประกอบสำคัญของชุมชน เช่น ผู้นำ กลุ่มคนในสังคม บริบทสังคมวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ เศรษฐกิจ สิ่งก่อสร้าง และพืชพันธุ์พื้นที่ใดพื้นที่หนึ่ง มีวิถีชีวิตเกี่ยวพันกัน มีวัฒนธรรม การเรียนรู้ร่วมกัน และระเบียบบรรทัดฐานร่วมกัน

วรรณกรรมประวัติศาสตร์ภาคใต้ ชุด ประวัติพัทลุง-ตรัง (ตอนต้น) นำเสนอภาพลักษณ์ “ชุมชนภาคใต้” ผ่านตัวบทอย่างน่าสนใจ โดยนำบริบททางประวัติศาสตร์ในยุคสมัยต่าง ๆ ก่อน พ.ศ. 2475 มาสนับสนุนภาพลักษณ์ด้านต่าง ๆ ของชุมชน มีนัยให้ผู้อ่านเห็นชุมชน

ภาคใต้ในอดีตเชื่อมโยงช่วงสมัยที่แต่ง ผ่านผู้เล่าเรื่องที่เป็นทุกคนในพื้นที่และเจ้าหน้าที่ของรัฐ โดยเน้นย้ำในตัวอย่าง เพื่อ “ให้ท่านจดจำตามตำรา” (ชาญ ไชยจันทร์ และ พาสน์ พลชัย, 2497, น. 24) โดยภาพลักษณ์ชุมชนที่สะท้อนจากตัวบทเป็นภาพที่เกิดขึ้นภายในจิตใจเมื่ออ่านวรรณกรรม เป็นภาพที่ผู้อ่าน/ผู้รับสารรับรู้เกี่ยวกับบุคคล สถานที่ สังคม วัฒนธรรม หรือเศรษฐกิจ รวมถึง อุดมการณ์ของผู้แต่งที่มีต่อชุมชน ซึ่งอาจสอดคล้องกับความคิด ความเชื่อ และความรู้สึกที่มีอยู่ อันจะช่วยเพิ่มคุณค่าหรือความนิยมที่มีต่อเรื่องราวนั้น การรับรู้ภาพลักษณ์ในวรรณกรรมเป็นความรู้สึกเชิงตีความหมาย เป็นกระบวนการทางจินตภาพซึ่งมีความสำคัญต่อการรับรู้ ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

5.1 ภาพลักษณ์ด้านผู้นำ

ผู้แต่งสร้างภาพลักษณ์ “ชุมชนภาคใต้” ที่เกิดจากมีผู้นำที่มีคุณสมบัติทั้งทางด้านความสามารถ สติปัญญา และคุณธรรมจริยธรรม ดังรายละเอียดเด่น ๆ บางด้าน ดังต่อไปนี้

5.1.1 การมีผู้นำที่มีความสามารถในการปกป้องบ้านเมือง ผู้แต่งนำเสนอภาพลักษณ์ของผู้นำที่สำคัญประการหนึ่ง คือ ความสามารถด้านการทำศึก ผู้แต่งยกตัวอย่างพระยาทุกขราษฎร์หรือพระมหาช่วยว่า เป็นชาวพัทลุงที่มีความสามารถด้านไสยศาสตร์ ในตอนที่กองทัพพม่าลงไปที่ทางใต้ พระมหาช่วยชักชวนชาวเมืองพัทลุงให้ต่อสู้เข้าศึก โดยทำตะกรุดและผ้าประเจียดมงคลแจกจ่ายให้แก่ทุกคนเพื่อใช้ป้องกันภัย จนสามารถขับไล่พม่าไปได้ เมื่อเสร็จศึกจึงได้รับการแต่งตั้งให้เป็นพระยาทุกขราษฎร์ ดังนี้

พัทลุงมีพระมหาหนึ่ง	ผู้ซาบซึ่งไตรเพทวิเศษเหลือ
มหาช่วยวัดป่ามาจนเจือ	ได้ช่วยเหลือรบพม่าคราจำเป็น
ผ้าประเจียดปลุกเสกลงเลขยันต์	ตะกรุดกันแหลนหลาวครวญยุคเข็ญ
ป้องกันตัวนายไพร่มิได้เว้น	มุ่งเขม้นรบพม่าให้ล้าไป

(ชาญ ไชยจันทร์ และ พาสน์ พลชัย, 2496ก, น. 39-40)

5.1.2 ผู้นำที่มีความสามารถในการบริหารงาน ผู้นำที่มีความสามารถในการบริหารงาน ย่อมนำพาให้ชุมชนเกิดการพัฒนา ดังผู้แต่ง กล่าวถึงความสามารถของผู้นำเมืองพัทลุงว่า จะคอยกำชับให้หน่วยต่าง ๆ ทำหน้าที่ด้วยความรอบคอบ ระมัดระวัง และเป็นธรรม ทั้งด้านการดูแลอาณา การค้าขาย การเก็บภาษี และการป้องกันภัยต่าง ๆ เป็นต้น ดังตัวอย่าง

ปละทะเลตะวันตกให้ปลัด	เป็นผู้จัดทั่วสิ้นทุกถิ่นฐาน
อยู่ตำบลคูหาบัญชาการ	ดำเนินงานการนาให้ถาวร
การนาไร่อย่าให้ได้พลังพลาด	ต้องเด็ดขาดคอยระวังช่วยสั่งสอน
น่าน้ำลิกน้ำฝนและนาดอน	ต้องเร่งร้อนให้ทำเต็มกำลัง
เก็บทางข้าวค่านามาขึ้นฉาง	ให้ถูกทางทุกปีตามที่หวัง
เก็บรักษาเรียบร้อยคอยระวัง	เป็นกำลังช่วยไทยเมื่อภัยพาน
การผู้ร้ายตรวจตราอย่าให้มี	ให้อยู่ดีกินดีทุกถิ่นฐาน
พ่อขุนศรีชนาพญาบ้าน	เคยชำนาญการปลัดสันตติครัน

(ชาญ ไชยจันทร์ และ พาสน์ พลชัย, 2497, น. 24-25)

5.1.3 ผู้นำที่มีความสามารถในการแก้ปัญหาชุมชน ผู้นำที่มีความสามารถในการแก้ปัญหาชุมชน อาทิ การแก้ปัญหาโจรผู้ร้ายที่ส่งผลกระทบต่องิณการดำเนินชีวิตของตน ด้วยการกำชับให้หน่วยงานต่าง ๆ คอยสอดส่องและปราบปราม จนโจรไม่กล้าเข้ามาปล้นอีก ดังนี้

โจรขยาตขลาดทัวไม่มัวลัก	มุ่งตั้งพักตรกอปรจิตไม่คิดเฉย
ยิงขยันหากินจนชินเคย	ลักเล็กเลยไม่ผืนสิ้นสันดาน
ราษฎรประชาชาวตรงประดังสุข	ไม่มีทุกข์สุขสิ้นทุกถิ่นฐาน
ประชาแขกจีนไทยใจเบิกบาน	ทุกย่านบ้านเฝ้าประจำมุงทำกิน

(ชาญ ไชยจันทร์ และ พาสน์ พลชัย, 2496ข, น. 110)

5.1.4 ผู้นำที่มีใจเที่ยงธรรม ไม่เอนเอียงไปในทางมิชอบ ผู้แต่งกล่าวถึงผู้นำลักษณะนี้ว่า เมื่อเกิดปัญหาต่าง ๆ จะเข้าไปตัดสินด้วยความยุติธรรม ไม่เข้าข้างแม้จะเป็นพี่น้องกันก็ตาม ดังที่พระยาคลังแห่งลัทธิสังฆะให้ประหารชีวิตพระยาอินทร์ผู้เป็นน้องที่ไปเข้าข้างพม่า

ไม่เอนเอียงเบี่ยงบ่ายในชายน้อง	ผู้ร่วมท้องทำชั่วไม่กลัวผิด
เห็นชาติอื่นดีกว่าตนคนสันคิต	มีชีวิตอยู่ทำไมคนใจพาล

(ชาญ ไชยจันทร์ และ พาสน์ พลชัย, 2496ก, น. 43)

5.1.5 ผู้นำที่สามารถกุมหัวใจของคนในชุมชน คุณสมบัติที่สำคัญของผู้นำประการหนึ่งคือ ความสามารถในการผูกใจคน ทำให้คนรักใคร่ ศรัทธาโดยไม่ต้องบังคับ แต่รักด้วยความบริสุทธิ์ใจ เมื่อผู้นั้นจากไปก็มีแต่คนอาลัยรัก ดังพระยารัษฎานุประดิษฐ์ที่มีตำแหน่งเป็นสมุหเทศาภิบาล

ผู้แต่งกล่าวว่า บุคคลผู้ช่วยพัฒนาชุมชนให้มีความเจริญรุ่งเรือง คนในชุมชนทุกคนชั้นต่างก็พากันยกย่อง ในช่วงที่ผู้นำเสียชีวิต ผู้คนต่างแสดงความโศกเศร้าเสียใจ ดังนี้

คุณเทศานานิยมดีสมชื่อ	เสียงเล่าลือแซ่สนั่นช่องสรรเสริญ
มณฑลภูเก็จเจ็ดเมืองเรืองเจริญ	ต่างสรรเสริญเทศาทั่วหน้ากัน
เมื่อเจ้าคุณเทศาท่านลาลับ	ชีวิตดับไปแคว้นแดนสวรรค์
ประชาชีเสียใจไปตามกัน	พาลเท่านั้นดีใจไปตามพาล
เจ้าคุณดับดังเดือนเคลื่อนจากฟ้า	เหมือนทิวาไร้แสงพระสุริย์ฉาย
มองมิดมัวทั่วสกลอลตระการ	ส่งตป่านจิตจะขาดอนาใจ
ทั่วประเทศวิบโยคแสนโศกเศร้า	พระผ่านเกล้ากรุณาอัสมาลัย
พระทรงมีโทรเลขวิเวกใจ	เสียพระทัยโศกเศร้าถึงเจ้าคุณ

(ชาญ ไชยจันทร์ และ พาสน์ พลชัย, 2496ค, น. 155-156)

5.1.6 ผู้นำที่มีหัวใจก้าวหน้า ทันสมัย ผู้แต่งกล่าวถึงคุณสมบัติด้านนี้ของผู้ว่า จะพาสมาชิกไปศึกษาหรือเรียนรู้ความทันสมัยด้วยตนเอง เพื่อนำมาปรับใช้ในการพัฒนาชุมชน นอกจากนี้ก็มีความคิดในการพัฒนาชุมชนให้รู้ดหน้าไปอย่างรวดเร็ว เช่น การสร้างวัดเพื่อให้พระมีที่พำนักอย่างทั่วถึง การหาซื้อรถยนต์ยานพาหนะเพื่อให้คนมีความสะดวกสบายมากขึ้น และการส่งเสริมด้านการประกอบอาชีพที่ส่งผลดีต่อคนในชุมชน ดังบางตอนที่ว่า

ยามท่านไปราชการเมืองหลวง	เข้ากระทรวงเรื่องการทำงานทั้งหลาย
พำบ้านนอกเข้ากรุงมุงอบาย	ให้เขาได้รู้เรื่องเมืองหลวงไทย
พาคคนโน้นคนนี้ที่ไม่เคย	แล้วจึงเลยสับเปลี่ยนเวียนกันใหม่
ให้ได้พบได้เห็นความเป็นไป	จำใส่ใจมาประกอบให้ชอบกาล

(ชาญ ไชยจันทร์ และ พาสน์ พลชัย, 2496ข, น. 101)

5.1.7 ผู้นำที่สามารถหลอมรวมคนในสังคมพหุวัฒนธรรมให้อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข ผู้นำที่สามารถหลอมรวมคนในสังคมพหุวัฒนธรรมให้อยู่ด้วยกันอย่างมีความสุข ชุมชนนั้น ๆ ก็จะมีแต่สงบสุข เกิดสมานฉันท์ขึ้นในชุมชน ดังที่ผู้แต่งกล่าวถึงคุณสมบัติของผู้ว่าว่า ดูแลทุกข์สุขของคนในสังคมพหุวัฒนธรรมอย่างเท่าเทียมกัน ทั้งการให้อิสระในการนับถือศาสนา ซึ่งมีทั้งศาสนาคริสต์ ศาสนาอิสลาม และศาสนาพุทธ ส่งผลให้ชุมชนมีแต่ความสุข ดังนี้

การศาสนาท่านพระยาใจกุล	ให้ทุกคนถือตามความเลื่อมใส
คริสตังอิสลามตามชอบใจ	พุทธศาสนาชาติไทยดีเหมือนกัน
ศาสนาหาหลักพยานภัย	มนุษย์ประพติเพลาทุกษ์เปรื่องสุขสันต์
สมมนุษย์ชดจนลอยอยู่ด้วยกัน	โดยถือธรรมมีนพึงคล้ายคลึงเอย

(ชาญ ไชยจันทร์ และ พาสน์ พลชัย, 2496ค, น. 152)

การนำเสนอภาพลักษณ์ “ชุมชนภาคใต้” ที่มีผู้นำมีความรู้ความสามารถข้างต้น สอดคล้องกับที่มิ่งกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ (2457, น. 2-19) กล่าวถึงลักษณะของผู้บังคับบัญชาที่สอดคล้องกัน 10 ประการ คือ ประการแรก การมีความสามารถ ประการที่สอง คือ การมีความเพียร ประการที่สาม คือ การมีไหวพริบ ประการที่สี่ คือ การรู้เท่าทันการณ์ ประการที่ห้า คือ ความซื่อตรงต่อหน้าที่ ประการที่หก คือ ความซื่อตรงต่อคนทั่วไป ประการที่เจ็ด คือ การรู้จักนิตยคน ประการที่แปด คือ ความรู้จักผ่อนผัน ประการที่เก้า คือ การมีหลักฐานมั่นคง และประการที่สิบ คือ ความจงรักภักดี เสียสละตนเพื่อประโยชน์ส่วนรวม

มีข้อสังเกตว่า ผู้แต่งมักกล่าวถึงผู้นำคนสำคัญ คือ พระยารัษฎานุประดิษฐ์มหิศรภักดี (คอซิมบี๊ ณ ระนอง) ซึ่งน่าจะเกิดจากสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชนอย่างชัดเจน ดังขุนเสนาณรงค์ภักดี (พิตร ณ นคร, 2513, น. 1-93) กล่าวว่า พระยารัษฎา เป็นผู้ว่าราชการจังหวัดที่มีแต่คนรัก เพราะเป็นคนคิดจริง พูดจริง ทำจริง และสร้างประโยชน์ให้แก่บ้านเมือง เช่น การขยายถนนให้เชื่อมโยงกับพื้นที่ต่าง ๆ ทำให้ประชาชนไม่ต้องเหนื่อยยากเมื่อต้องเดินทางเท้า ตั้งแต่จังหวัดนครศรีธรรมราช จังหวัดพัทลุง จังหวัดกระบี่ เป็นต้น นอกจากนั้นก็ยังดำเนินการต่าง ๆ เพื่อประชาชน ในการบริหารบ้านเมือง ได้พัฒนาทั้งด้านการคมนาคม ด้านการศึกษา การสาธารณสุข การปราบปรามโจรผู้ร้าย การเกษตรกรรม และการค้าขาย รวมทั้ง มีการวางหลักการปกครอง การจัดเก็บภาษี การบำรุงการค้าขายของประชาชน การสร้างสถานที่ราชการ การให้ความปลอดภัยแก่ชีวิต และทรัพย์สินของประชาชน ความดีที่สั่งสมมาส่งผลให้เมื่อถึงแก่อนิจกรรม มีแต่คนเศร้าโศกเสียใจ ทั้งพระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการ ตลอดจนคนทั่วไป

5.2 ภาพลักษณ์ด้านภูมิประเทศ

ภาพลักษณ์ “ชุมชนภาคใต้” ด้านหนึ่งที่ปรากฏในวรรณกรรม คือ ภาพของภูมิประเทศที่เหมาะสม มีทั้งพื้นที่ราบ พื้นที่บริเวณเนินเขา และพื้นที่บริเวณชายฝั่งซึ่งเอื้อต่อการเพาะปลูกพืชหลากหลายชนิด ทั้งพืชสวน พืชไร่ รวมทั้ง พืชผักสวนครัว โดยเฉพาะอย่างยิ่ง พื้นที่ราบบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาเหมาะแก่การทำนา นอกจากนั้นยังมีแม่น้ำลำคลองหลายสายไหลผ่าน โดยชุมชนยังได้ร่วมกันขุดคลองเพื่อเอื้อต่อการทำนาด้วย

แม่น้ำใหญ่ตะลุมมีสีฟ้าสาย	ต่างก็ได้กำเนิดเกิดจากเขา
แล้วไหลผ่านไร่นาป่าลำเนา	จากทิวเขาไหลตรงลงทะเล
มีที่ราบทั่วในจังหวัด	ต่างสันทัดนาไร่ไม่หันเห
หัวเมืองตรวจมิให้ได้เกร	ไทยทั้งเพมุ่งทำเต็มกำลัง

(ชาญ ไชยจันทร์ และ พาสน์ พลชัย, 2497, น. 29-30)

ทุกท้องถิ่นคลองดีมีทำนบ	เหมืองมีจับน้ำไหลไปทุกสาย
การทำนบนั้นว่าสะดวกตาย	ต่างชวนขวยกันทั่วตัวเป็นเกลียว

(ชาญ ไชยจันทร์ และ พาสน์ พลชัย, 2496ข, น. 107)

กรมทรัพยากรน้ำ, ศูนย์ป้องกันวิกฤตน้ำ (ม.ป.ป.) กล่าวถึงพื้นที่ลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา บริเวณจังหวัดนครศรีธรรมราช พัทลุง และสงขลาว่า ลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาเป็นลุ่มน้ำแห่งเดียวของประเทศไทยที่มีระบบทะเลสาบแบบลากูน (Lagoon) ขนาดใหญ่ รองรับน้ำจืด โดยมีเทือกเขาบรรทัด (อยู่ใกล้พื้นที่จังหวัดสงขลา ตรัง และพัทลุง) และเทือกเขาสันกาลาคีรีเป็นแหล่งต้นน้ำที่ทอดตัวยาวในแนวเหนือ-ใต้ เทือกเขาทั้งสองปกคลุมไปด้วยป่าไม้และเป็นแหล่งต้นน้ำลำธารของลุ่มน้ำนี้

5.3 ภาพลักษณ์ด้านเศรษฐกิจ

วรรณกรรมประวัติศาสตร์ภาคใต้ ชุต ประวัตพัทลุง-ตรัง (ตอนต้น) สะท้อนให้เห็นบริบททางเศรษฐกิจของชุมชนภาคใต้ ดังนี้

5.3.1 การมีภาคการเกษตรที่สามารถหล่อเลี้ยงคนได้เป็นอย่างดี ผู้แต่งกล่าวว่าภาคใต้บริเวณพื้นที่ตรัง นครศรีธรรมราช สงขลา และพัทลุง มีภาคการเกษตร โดยเฉพาะการทำนา ที่สามารถหล่อเลี้ยงผู้คนได้เป็นอย่างดี ดังตัวอย่างต่อไปนี้

แล้วหาบข้าวไปบ้านสำราญจิต	มิได้คิดเบื้อหน่ายมุ่งขวยชวน
ใครมีข้าวมากมายไม่ยากจน	นับเป็นผลของงานการทำนา
ลุงรักข้าวเหมือนเจ้าแม่โพสพ	เมื่อพานพบที่ใดต้องไผ่หา
ใครทำหกดกหล่นบนพสุธา	ต้องขมาแม่เจ้าทุกคราวไป
ขวัญข้าวเท่าหัวเรือเกลือหัวช้าง	โบราณอ้างเอาไว้หลายสมัย
ใช้หัวเรือหนึ่งเส้นเช่นเรือใบ	หัวเรือไฟใหญ่โตมโหฬาร
ไทยทั้งชาติอยู่ได้ไม่ลำบาก	ไม่อดอยากทั่วข้าวเรืองข้าวสาร
อดอย่างอื่นทนได้ไม่กันดาร	อดข้าวสารต้องตายวายชีวา

(ชาญ ไชยจันทร์ และ พาสน์ พลชัย, 2497, น. 31-32)

มีข้อสังเกตว่า วิธีการทำนาที่สามารถหล่อเลี้ยงคนได้นี้ ต่อมาค่อย ๆ จางหายไปจากสังคม คนในสังคมจึงอาจต้องหันกลับมาศึกษาวิถีชุมชนในอดีตอีกครั้ง ดังที่กิตติ ตันไทย (2553) กล่าวว่า ช่วง พ.ศ. 2500-2539 สภาพเศรษฐกิจและวิถีชีวิตของชาวนาและชาวสวนยางพาราได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก ชาวนาต้องกู้หนี้ยืมสินเพื่อนำมาใช้จ่ายในครอบครัวและซื้อหาปัจจัยเพื่อเพาะปลูกในฤดูกาล ต่อไปชีวิตชาวนาจะเริ่มถูกกดขี่และถูกบงการการตัดสินใจในการเพาะปลูกโดยตลาดแทนการเลือกตัดสินใจด้วยตนเองดังเช่นในอดีต

5.3.2 การมีพืชพรรณธัญญาหารที่อุดมสมบูรณ์ พื้นที่ที่มีพืชพรรณธัญญาหารอุดมสมบูรณ์ สังเกตได้จาก การมีพืชผลในครัวเรือนที่ไม่ต้องซื้อหา พบได้โดยทั่วไป มีพืชที่ปลูกง่าย สัมพันธ์กับบริบทชุมชนและสัมพันธ์กับพื้นที่ เช่น การปลูกพืชสวนครัวที่มีประโยชน์และปลอดภัย พืช การปลูกพืชยืนต้นที่ให้ประโยชน์ในครัวเรือน ยังมีการเลี้ยงสัตว์ในครัวเรือน เช่น หมู เป็ด และไก่ โดยชาวบ้านสร้างคอกอย่างถูกสุขลักษณะ ดูแลให้อ้วนพี หากเหลือก็สามารถนำไปขายยังต่างเมืองได้ การปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์ที่จำเป็นเหล่านี้ ทำให้ชาวบ้านมีกินมีใช้โดยไม่ต้องซื้อหา โดยคนในชุมชนมีส่วนร่วมในการคิดตัดสินใจ ดังนี้

เปิดไก่หมูเลี้ยงดูให้ดูอยู่คอก	อย่าให้ออกกินผักจึกเสียผล
คอกทำให้ถูกแบบโดยแยบยล	ต้องคอยปรนสัตว์ให้อ้วนพี
การสวนครัวให้ทำเป็นลำต้น	ใครขยันคงเด่นเป็นเศรษฐี
ผักทั้งหลายไว้โทษประโยชน์มี	ท้องเดินดีทั้งให้ได้กำลัง
หมั่นพรวนดินรดน้ำยามเย็นเช้า	ไม่เห็น้อยเปล่าผลมีตามที่หวัง
พริกมะเขือและตะไคร้ให้ประดัง	มะนาวทั้งมะพร้าวควรว้ากอ
ทั้งขิงข่ากะทือหรือกะเพรา	อย่าดูเบาปลูกไว้ไม่ต้องขอ
ทั้งกล้วยน้อยหน่ามะละกอ	ปลูกให้พอครบห้าอย่างนอนใจ...
มีอาหารการกินไม่สิ้นหมด	ไม่ต้องอดกลับสุขทุกสมัย
เหลือจากกินขายค้าหากำไร	หมูเปิดไก่ขายดีที่ปิ้ง

(ชาญ ไชยจันทร์ และ พาสน์ พลชัย, 2496ข, น. 107-109)

5.3.3 การมีพืชสัตว์เศรษฐกิจเป็นที่ต้องการของต่างเมือง ผู้แต่งกล่าวถึงระบบเศรษฐกิจในชุมชนว่า นอกจากมีไว้เพื่อบริโภคแล้ว ยังสามารถนำผลผลิตไปขายถึงต่างเมืองได้ ดังข้อความที่ว่า “หมูเปิดไก่พริกไทยและเขาหนัง ไปปิ้งนึ่งมากยิ่งทุกสิ่งสรรพ ราษฎรเจริญเพลนค้ำมาทุกวัน” (ชาญ ไชยจันทร์ และ พาสน์ พลชัย, 2496ข, น.113) โดยเฉพาะการปลูกพริกไทยซึ่งเป็นพืชเศรษฐกิจที่ส่งไปขายถึงปิ้ง ประเทศมาเลเซีย รวมถึงประเทศสิงคโปร์ เมื่อนำไปขายก็ได้กำไรมหาศาล ทั้งหมดนี้เกิดจากความร่วมมือร่วมใจของคนในชุมชนที่

ขยันขันแข็ง ประสานใจกันทำงาน และไม่แบ่งเขาแบ่งเรา ทั้งที่เป็นกลุ่มคนไทย คนมุสลิม หรือคนจีน จนหลายครัวเรือนต่างพากันร่ำรวย แม้กระทั่งลูกจ้างก็มีงานให้ทำไม่หยุดหย่อน ดังนี้

หาทางขายให้ไ้ราคาดี	ไปเกาะหมากไทรบุรีและเมืองใหม่
คือป็นังสิงคโปร์แดนโกโดย	มีกำไรยิ่งกว่าทำนาครัน
พวกชาวสวนอินดีเป็นที่ยิ่ง	ไม่รอนึ่งตื่นนอนก่อนไก่ขัน
กินข้าวเสร็จลงสวนแล้วชวนกัน	เก็บพริกไทยไ้ฝ้นถึงวันรวย
พวกมีส่วนพริกไทยอันใหญ่กว้าง	มีลูกจ้างสาวสาวที่ขาวสวย
พวกเมียจีนขาคมไ้ผ้มมวย	ต่างร่ำรวยเพราะสวนควรมียม
พวกตะลุงมุงหน้ามากันมาก	รับจ้างตากหญ้าสวนที่ควรม
รับจ้างเก็บพริกไทยไ้ระทม	เพื่อสะสมทุนทรัพย์กลับพารา

(ชาญ ไชยจันทร์ และ พาสน์ พลชัย, 2496ข, น. 110-111)

อนึ่ง เมื่อพิจารณาพืชทางเศรษฐกิจประเภทพริกไทยก็พบว่า พืชชนิดนี้เป็นที่ต้องการของชาวต่างชาติเป็นอย่างมาก มีการบันทึกไว้ในเอกสารว่า “พ่อค้ามักซื้อพริกไทยดำไปขายเมืองจีน ส่วนพริกไทยร้อนไปขายเมืองต่าง ๆ ในยุโรปทั้งสิ้น เป็นเพราะเหตุที่กรุงสยามมีเงินเหลือใช้ จึงส่งออกไปขายยังต่างประเทศ ได้เงินปีละมาก ๆ นับว่าเป็นสินค้าสำคัญอีกอย่างหนึ่ง” (โรงเรียนกุลสตรี, 2454, น. 32,131) ในช่วงที่ความต้องการพริกไทยมีมาก ข้าหลวงมณฑลไ้ได้นำมาส่งเสริมให้ปลูกกันในหัวเมืองภาคใต้ โดยพระยารัษฎานุประดิษฐ์ไ้ได้กู้เงินจากพระคลังมาไ้ให้เอกชนกู้ต่อ มีรายไ้กู้ไ้เพื่อการทำไ้พริกไทยมากถึง 30,000 เหรียญ

การปลูกพริกไทยของคนในชุมชนสัมพันธ์กับบริบทชุมชนท้องถิ่นภาคใต้ กล่าวคือภาคใต้มีลักษณะทางภูมิศาสตร์เป็นที่ราบลุ่มเหมาะแก่การเพาะปลูก พืชทางเศรษฐกิจ เช่นพริกไทย พลุมะพร้าว ทุเรียน รวมถึง พืชพรรณประเภทอื่น ๆ สามารถสร้างรายไ้ได้ไ้แก่ชุมชนเป็นอย่างมาก สอดคล้องกับที่ชลิตา บัณฑุวงศ์ และ อนุสรณ์ อุณโณ (2546, น. 35-67) กล่าวว่ รวปี 2485 คนในท้องถิ่น เช่น ชาวชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราชปลูกพืชเศรษฐกิจที่สร้างรายไ้ได้แก่ชุมชนจำนวนมาก เช่น พลุมะพร้าว กล้วย และมะพร้าว มีการผลิตหมุนเวียนไปขายไ้ได้ทุกฤดู พืชบางอย่อย่าง อาทิ พลุมะพร้าว มีคนนอกเข้ามาซื้อ หากขายไ้หมดก็ไปขายต่อที่ป่าพะยอม จังหวัดพัทลุง นอกจากนั้น คนในชุมชนก็เริ่มนำหมู วัว ควาย และไก่ ไปขายข้างนอกด้วย โดยช่วงก่อน พ.ศ. 2488 ระบบเศรษฐกิจแบบแลกเปลี่ยนเป็นกลไกชักจูงหรือช่วยความสัมพันธ์ทางสังคม ทั้งในระดับบุคคล ครอบครัว และชุมชน หรือกล่าวอีกอย่อย่างคือ เครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคมพัฒนาจากความสัมพันธ์เชิงเศรษฐกิจ โดยชาวบ้านอาศัยความสัมพันธ์ที่แนบแน่นในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ทางเศรษฐกิจ รวมถึง สังคมวัฒนธรรม

ครั้นในช่วง พ.ศ. 2489-2524 ระบบต่าง ๆ เริ่มเปลี่ยนแปลงไป ครัวเรือนและชุมชนต้องปรับตัวกับเศรษฐกิจแบบการค้าต่อไป

เมื่อพิจารณาในภาพรวมจะพบว่า ระบบเศรษฐกิจที่ปรากฏในวรรณกรรมก่อนข้างเป็นเศรษฐกิจแบบใหม่ที่เน้นเงินตาม (ไม่มุ่งเพื่อยังชีพแบบเก่า) ตามแผนหรือกรอบแนวคิดของพระยารัษฎานุประดิษฐ์ ข้าหลวงมณฑลเทศาภิบาล ที่เน้นส่งเสริมให้ประชาชนทำการเกษตรที่เป็นระบบ มีแบบแผน มีการกำหนดประเภทของพืชเศรษฐกิจ ปริมาณ จำนวน และขนาดที่พอเหมาะกับพื้นที่ที่มีอยู่อย่างจำกัด การบอกวิธีดูแลรักษา วิธีการทำไร่ การใส่ปุ๋ยบำรุงพืชที่ปลูกก็กำหนดให้เป็นพืชที่ขายได้ราคาดี เป็นที่ต้องการของตลาดและต่างเมือง เช่น พริกไทย มะพร้าว และยางพารา มีการจัดให้มีตลาดนัดเพื่อหมุนเวียนแลกเปลี่ยนสินค้ากิจกรรมทางเศรษฐกิจขับเคลื่อนด้วยระบบเงินตรา สอดรับกับระบบการบริหารจัดการแบบใหม่ที่เน้นรวมศูนย์อำนาจไว้ที่ศูนย์กลาง โดยเน้นย้ำให้เห็นว่า การปลูกพืชทางเศรษฐกิจช่วยให้อยู่ดีกินดี สามารถมีเงินจ่ายภาษี แม้การทำนาที่มุ่งเน้นการทำนาเก็บกักน้ำเพื่อให้ได้ผลดียิ่งขึ้น โดยจะให้สิทธิพิเศษแก่ประชาชนที่ทำงานอย่างแข็งขัน ดังที่ภิกษุ ติณพิทยคุปต์ (2526ก, น. 32) กล่าวว่า พระยารัษฎาฯ ส่งเสริมการปลูกผักสวนครัวโดยกำหนดว่า ราษฎรที่ทำนาและสวนครัวได้ผลดีในเนื้อที่ 25 ไร่ จะได้รับการยกเว้นการเกณฑ์โยธาปีละ 15 วัน

5.4 ภาพลักษณ์ด้านสังคมวัฒนธรรม

ภาพลักษณ์ของชุมชนภาคใต้ด้านสังคมวัฒนธรรมชุมชนมักเกี่ยวข้องกับกลุ่มคนที่มีความสัมพันธ์กันเป็นอย่างดี นอกจากนี้ก็ยังสะท้อนบทบาทหน้าที่ของคนในชุมชน และการปรับใช้ภูมิปัญญาชุมชนของสมาชิกในชุมชนอีกด้วย ดังประเด็นต่อไปนี้

5.4.1 ความสามารถในการอยู่ร่วมกันของคนในกลุ่มพหุวัฒนธรรม ผู้แต่งกล่าวถึงการอยู่ร่วมกันของคนในชุมชนภาคใต้ว่าเป็นไปด้วยดี เช่น ชุมชนตรังที่มีทั้งกลุ่มคนไทยมุสลิมและคนไทยพุทธ ทั้งสองชุมชนไม่แบ่งเขาแบ่งเรา และยึดความเที่ยงธรรมเป็นที่ตั้ง ดังตัวอย่าง

บ้านที่มีแต่ไทยหรือแต่แขก	นายอำเภอไม่แปลกในกาสร
แขกหรือไทยก็ได้ไม่คละกัน	โดยถือธรรมปกครองตำบล
เจ้าหน้าที่จัดสรรกันได้ครบ	ตามชนบททั่วสิ้นทุกแห่งหน
ทั้งแขกไทยเป็นสุขทุกตำบล	ต่างช่วยชวนหมั่นประกอบที่ชอบธรรม

(ชาญ ไชยจันทร์ และ พาสน์ พลชัย, 2496ก, น. 58)

5.4.2 การรับรู้บทบาทหน้าที่ของคนในชุมชน ผู้แต่งกล่าวว่า คนในชุมชนต่างก็รับรู้บทบาทหน้าที่ของตน ไม่เอารัดเอาเปรียบกัน ชาวบ้านต่างขยันทำมาหากิน ตั้งแต่เช้าเพื่อไป

ทำนา มีทั้งพ่อแม่ลูก ไม่มีการเกี่ยงงานกันทำ งานไหนที่ฝ่ายใดช่วยได้ก็เต็มใจทำ แม้แต่พระสงฆ์ ก็แสดงบทบาทหน้าที่ของตน ทั้งหมดนี้ส่งผลให้ชุมชนไม่เกิดความมัวหมอง ดังนี้

ลูกจูงวัวแม่มาควาข้าวห่อ ส่วนตัวพ่อควาแอกแล้วแบกไถ
เดินตามกันเป็นย่านทุกบ้านไป แต่ก่อนไถทุกวันไม่พริ้นพริ้ง

(ชาญ ไชยจันทร์ และ พาสณ์ พลชัย, 2497, น. 31-32)

พระพุทธรูปปฏิบัติเคร่งครัดดี มิให้มีมัวหมองต้องเสียหาย
วัดเจริญรุ่งเรืองไม่เคืองกาย ดังที่ได้เป็นมาคราโบราณ

(ชาญ ไชยจันทร์ และ พาสณ์ พลชัย, 2496ก, น. 34-35)

5.4.3 ความสามารถร่วมมือร่วมใจกันแก้ปัญหาชุมชน ผู้แต่งกล่าวถึงบริบททางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนภาคใต้ว่า เมื่อเกิดปัญหา ชาวบ้านจะร่วมมือร่วมใจกันแก้ไข เช่น การร่วมมือกันสร้างถนนพื้ผ้าเชื่อมระหว่างจังหวัดตรงกับพัทลุงที่มีพื้นที่เป็นเขาสูงเต็มไปด้วยหินและต้นไม้ขนาดใหญ่ แต่ชาวบ้านก็ร่วมมือกันทำงานจนสามารถฝ่าฟันอุปสรรคไปได้

ต้องโค่นไม้ซัดหินเอาดินถม	ดินประสมหินมากเป็นรากฐาน
เพราะมีเขาสูงชันทางกันดาร	ต้องจัดการดับหินเอาดินโรย
แสนลำบากยากเหลือเมื่อคราวซุด	ให้หินหลุดผุดกระฉ่อนอ่อนระโหย
เหนื่อยแทบตายกว่าจะได้เป็นกอบโกย	ต้องอัดโรยชนดินเมื่อหินพัง...
มีลำธารน้ำไหลไปสองแห่ง	มีหินแบ่งน้ำไว้สบายแสน
สู่ตะลุงไหลหลากจากชายแดน	แยกไปแคว้นเมืองตรังไหลหลังลง
ถือหลักเขตเป็นใหญ่ในการสร้าง	ที่อยู่ทางแดนใครไผ่ประสงค์
ทำให้เสร็จเป็นทางอย่างจำนง	ให้มั่นคงแน่นหนาและถาวร
ต่างแข่งขันกันทำเป็นล่ำสัน	โดยขยันทำทางสร้างอนุสรณ์
ทั่วทุกคนรู้ผลถนนจร	ทั้งสองตอนต่อติดสนิทดี

(ชาญ ไชยจันทร์ และ พาสณ์ พลชัย, 2496ค, น. 132-133)

5.4.4 ความสามารถปรับใช้ภูมิปัญญาของชุมชน ภูมิปัญญาเป็นเรื่องของความรู้ ความคิด การจัดการ จนตกผลึกสืบทอดกันมาจากรุ่นสู่รุ่น ซึ่งภูมิปัญญาที่ปรากฏจากวรรณกรรม คือ การทอผ้าในลักษณะต่าง ๆ ที่มีความสวยงาม เกิดจากการมีทรัพยากรธรรมชาติที่สมบูรณ์พร้อมในการทำ และความตั้งใจในการสืบทอดภูมิปัญญาในท้องถิ่นไม่ให้สูญหาย ดังที่

ผู้หญิงชาวพัทลุงต่างก็มีความสามารถด้านการทอผ้า ผ้าทอแต่ละผืนล้วนมีความสวยงามและประณีตจนสามารถส่งออกไปขายยังต่างเมืองได้ ถือว่าเป็นการส่งเสริมการประกอบอาชีพอย่างหนึ่งของคนในชุมชน และให้ทุกเพศวัยมีบทบาทในการพัฒนาชุมชน

ผ้าม่วงดอกเจ็ดสีหน้าเชิงกรวย ล้วนสีสวยต่าง ๆ อย่างเฉลย

หญิงสาวแก่แม่หม้ายไม่ละเลย

ทอจนเคยดึกตื่นทุกคืนวัน

เรื่องทอผ้านับว่าตะลึงเด่น

หญิงทอเป็นทูกนางอย่างขยัน

หญิงตะลึงเก่งกาจสามารถครั้น

ทอเสร็จทันส่งนครก่อนสิ้นปี

(ชาญ ไชยจันทร์ และ พาสน์ พลชัย, 2497, น. 23)

5.4.5 ความไว้วางใจกันระหว่างคนในชุมชน การที่สมาชิกสามารถไว้วางใจซึ่งกันและกันได้ แสดงให้เห็นถึงความมั่นคงปลอดภัยในชุมชน เช่น ความไว้วางใจเพื่อนบ้านที่มาเยี่ยมเยียนด้วยการเลี้ยงดูปู่เสื้อเป็นอย่างดี โดยไม่หวั่นเกรงว่า เขาจะนำภัยมาสู่ตน ดังนี้

ชาวตะลุงทรหดใจอดทน

แรงของตนพลีให้ไม่เหลวไหล

ของที่มีพลีให้ได้ตั้งใจ

แขกมาไปรับรองไม่หมองมัว

รับหุงหาอาหารทานจนอิ่ม

หน้าแยมยิ้มไม่ละเหี่ยทั้งเมียผัว

เอื้ออารีดีจึงทั้งครอบครัว

นับเป็นตัวอย่างงามเรื่องน้ำใจ

(ชาญ ไชยจันทร์ และ พาสน์ พลชัย, 2496ข, น. 122)

5.4.6 การมีวิถีคิดที่จะพึ่งตนเองของคนในชุมชน การมีวิถีคิดที่จะพึ่งตนเอง เช่น พอใจในสิ่งที่ตนมีอยู่ ไม่คิดสร้างหนี้สิน และไม่ทะเยอทะยานจนเกินตัว ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ไม่เข้าใจพาณิชย์กิจการค้า

ทำแต่เนาผาสุกทุกก่นา

มีเรือนอยู่คู่เกล้าข้าวประจำ

สุขเลิศล้ำที่ตะลุงมุงเฝ้าคอย

ไม่ทะเยอทะยานเรื่องการกิน

แกงผักรินทอดปูดูอร่อย

การนุ่งห่มสมกายใช้แต่น้อย

เครื่องใช้สอยทำได้ไม่ฟุ้งไคร

(ชาญ ไชยจันทร์ และ พาสน์ พลชัย, 2496ข, น. 122)

5.4.7 ความมีศีลธรรมและศรัทธาในพระศาสนาของคนในชุมชน ผู้แตงนาเสนอภาพของคนในชุมชนที่อุทิศตนเพื่อศาสนา ไปวัดวากันอย่างสม่ำเสมอ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ราษฎรประชาเลื่อมใสใจกุศล อุทิศตนเพื่อชาติศาสนา
 ชาวตะลุงทั่วไปใจศรัทธา ไปวัดวาเป็นนิจกิจประจำ
 (ชาญ ไชยจันทร์ และ พาสณ์ พลชัย, 2496ข, น. 122)

5.5 ภาพลักษณ์ด้านสภาพแวดล้อม

ชุมชนที่มีสภาพแวดล้อมน่าอยู่ มีผู้คนที่อยู่ในศีลในธรรม สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ มีความร่มรื่น การมีระบบการคมนาคม และการบริหารจัดการที่ดี ย่อมดึงดูดให้มีผู้คนเข้ามา เยี่ยมเยือน ดังที่ผู้แต่งกล่าวถึงภาพลักษณ์ “ชุมชนภาคใต้” ด้านสภาพแวดล้อมดังนี้

5.5.1 การมีพระสงฆ์ที่ชำนาญในหลักธรรม สามารถเป็นที่พึ่งแก่คนในชุมชน
 ผู้แต่งกล่าวว่า ชุมชนภาคใต้เป็นชุมชนที่มีความเจริญรุ่งเรืองด้านพระพุทธศาสนามาอย่างยาวนาน มีพระพุทธศาสนาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ หากมองไปที่บริบทของพระสงฆ์ก็พบว่า ล้วนมีความรู้มีความเชี่ยวชาญในหลักธรรม นอกจากนี้ก็มุ่งมั่นที่จะสั่งสอนฆราวาสให้เป็นคนดี ประพฤติในทางที่ชอบที่ควรทั้งสิ้น การสั่งสอนลูกศิษย์ได้รับผลตอบแทนที่ดี ลูกศิษย์ทั้งหลาย นำไปปฏิบัติตาม ส่งผลให้คนในชุมชนอยู่กันอย่างมีความสุข ดังบางข้อความที่ว่า

พุทธศาสนันตะลึงรุ่งเรืองแสน ทั่วทุกแดนถือพุทธยุติเป็นหลัก
 พระเรียนธรรมเป็นประจำทุกสำนัก ให้ประจักษ์แจ้งจริงทุกสิ่งอัน
 บ้างก็ไปศึกษาเมืองนคร บ้างก็จรไปกรุงมุ่งแข่งขัน
 มีความรู้เปรื่องปราศรัยสามารถครัน เป็นถึงชั้นท่านพระครูดูมากมาย
 (ชาญ ไชยจันทร์ และ พาสณ์ พลชัย, 2496ก, น. 34-35)

บทบาทของพระสงฆ์ในชุมชนพัทลุงข้างต้นสอดคล้องกับทิววลักษณ์ ทรงศิริ (2554) กล่าวถึงพระสงฆ์ในชุมชนพัทลุงรวมถึงบริเวณใกล้เคียงว่า ชุมชนชายฝั่งพัทลุงและฝั่งสตงพระ สมัยอยุธยาให้ความสำคัญกับพระสงฆ์มาก จนแทบไม่พบบทบาทของเจ้าเมือง พระสงฆ์มีบทบาทมากกว่าผู้ปกครองเมืองที่เป็นฆราวาส ข้าราชการโยมสงฆ์จะได้รับยกเว้นการเสียส่วยและการถูกเกณฑ์แรงงานให้แก่หลวงในระดับท้องถิ่นหรือส่วนกลาง ทำให้คณะสงฆ์มีอำนาจในท้องถิ่นเป็นอย่างมาก จนกลายเป็นผู้นำทางวัฒนธรรมมากกว่าผู้ปกครองที่เป็นทางการ

5.5.2 การมีสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติที่ร่มรื่น และสวยงาม ผู้แต่งกล่าวถึงสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติในชุมชนว่า มีความร่มรื่น และสวยงาม ดังการให้ภาพของน้ำตกที่แวดล้อมไปด้วยต้นไม้พันธุ์ ปรยาภาครมื่น บริเวณทางเดินไปน้ำตกมีการตกแต่งอย่างสวยงาม เช่น มีชัมไม้ดอก ชัมบริเวณผักสวนครัว ดังตัวอย่างต่อไปนี้

น้ำตกบันเท็งใจไปข้างหลัง	เสียงไหลดังฟังสนั่นแสนธรรมชาติ
หฤทัยสำราญผ่านไผ่มา	หวานนัยนาเลยไปในแดนดง
มีถนนไปได้ไม่กัณดาร	ขุนรรภากรทำไว้มิให้หลง
ซื่อน้ำตกห้วยหมากไหลหลากลง	แสนสูงส่งเส้นเศสสังเกตุการณ์
ต้นทางไปยังมีที่ประทับ	สร้างสำหรับพระราชาธิฐาน
ริมน้ำตกมีซื่อฤทัยสำราญ	เป็นสถานแขกไทยได้ไปมา
ซุ่มกล้วยไม้ให้สร้างไว้ที่ชายสระ	จัดเอามาหลายหลากมากนักรหา
พันธุ์แปลกแปลกแฝกผิตสวดยติดตา	ชื่นนารายรินกลิ่นขจร
พันธุ์ไม้ดอกช่อชูดูไสว	ทั้งน้อยใหญ่ปลูกไว้ชายสิงขร
บ้างผลิดอกออกช่ออรชร	กลิ่นขจรแนวนานานนิยมน

(ชาญ ไชยจันทร์ และ พาสณ์ พลชัย, 2496ค, น. 143)

5.5.3 การมีระบบการคมนาคมและการบริหารจัดการที่ดี ผู้แต่งกล่าวถึงระบบการจัดการตนเองของชาวบ้านในชุมชนที่เป็นไปด้วยดี เช่น การบริหารจัดการพืชผักสวนครัวที่ทั้งเลี้ยงตนเอง แจกจ่ายและขายในชุมชนได้ โดยมีตลาดรองรับสินค้าประเภทต่าง ๆ มีการเลี้ยงสัตว์ประเภท หมู เป็ด ไก่ที่อ้วนท้วนสมบูรณ์ โดยนำมูลสัตว์ไปทำเป็นปุ๋ยคอก ไม่พึ่งสารเคมี บริเวณบ้านมีการจัดการความปลอดภัยด้วยการทำรั้วอย่างเป็นระเบียบเรียบร้อย ในการทำนาต่างก็เว้นพื้นที่ทางเดินอย่างเหมาะสม เพื่อให้ผู้สัญจรไปมาเดินทางสะดวกขึ้น นอกจากนี้ในชุมชนยังมีระบบการคมนาคมที่ดี แม้แต่อาคารสถานที่ก็สามารถรองรับคนกลุ่มต่าง ๆ ได้

สร้างบ้านพักกรรมการท่านใหญ่	น้อย โดยเรียบร้อยทุกเธอเสมอเหมือน
ตัดถนนจนทั่วทุกครัวเรือน	ไม่กี่เดือนสร้างเสร็จสำเร็จดี
ศาลากลางสร้างตึกฟิลิถัน	เป็นสองชั้นสวยสง่าหลังคาสี
ศาลโรงพักเรือนจำก็ทำดี	ควนธานีไม่เปรียบมาเทียบทัน

(ชาญ ไชยจันทร์ และ พาสณ์ พลชัย, 2496ข, น. 114)

5.5.4 การมีสิ่งก่อสร้างที่ดึงดูดความสนใจของผู้คน ชุมชนภาคใต้มีสิ่งก่อสร้างหลายอย่างที่ดึงดูดความสนใจของผู้คน เช่น การมีสะพานคอนกรีตที่วิจิตรพิสดารเชื่อมพื้นที่พัทลุงกับตรัง ผลงานของนายช่างชาวต่างชาติ โดยสะพานแห่งนี้มีชื่อเสียงมากที่สุดในแหลมมลายู

เขตตะลุงหัวหน้าบัญชาสั่ง	เป็นฝรั่งชำนาญการวิถี
สามารถเหลือเชื้อชาติอิตาลี	สร้างวิถีพืชม่านครรไล
สร้างสะพานคอนกรีตอย่างวิถถาร	ที่ทนทานแน่นหนากว่าที่ไหน
น้ำได้บ่อล่อตกกว่าที่ใด	ครั้งแดนไทยทางใต้ไร้สะพาน
เป็นที่หนึ่งในแหลมมะลายู	ยังคงอยู่ได้เห็นเป็นหลักฐาน
สร้างสะพานบนเขาอย่างเอการ	เป็นสะพานคอนกรีตวิจิตรครัน

(ชาญ ไชยจันทร์ และ พาสณ์ พลชัย, 2496ค, น. 134)

นอกจากนั้นก็ยังมิดำหนักจันท์ ดำหนักยล พระในถ้ำ หรือน้ำตกที่มีการตกแต่งประดับประดาอย่างสวยงาม เหมาะสำหรับต้อนรับแขก ทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติ แสดงให้เห็นถึงความตั้งใจที่จะสร้างสถานที่ต่าง ๆ ไว้เพื่อให้ดึงดูดผู้ที่พบเห็น

ดำหนักจันท์ท่านสร้างทางกันตั้ง	ดูสระพริ้งหลายหลังพรรณพฤกษา
สวยสง่าป่าโปร่งดูโล่งตา	ทั้งมีสระบัวออกดอกช่อชู
สวนบันเทิงป่าไม้ท่านได้สร้าง	มีพรรณไม้ต่าง ๆ อย่างหลากหลาย
ยามแขกเมืองมาหาพาไปดู	เชิญเป็นผู้ปลูกไม้ไว้รำลึก
เขาปิยะลำนเอนแถวเขาขาว	ถ้ำใหญ่ยาวพราวแพรวแก้วผลึก
พระในถ้ำทำไว้ได้รำลึก	รอยจารึกบนศิลาผู้มาเยือน

(ชาญ ไชยจันทร์ และ พาสณ์ พลชัย, 2496ค, น. 145)

ในหนังสือจดหมายเหตุประพาสหัวเมืองปักษ์ใต้ ร.ศ. 128 พระราชนิพนธ์ในมกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ (2506, น. 153) กล่าวถึงการเดินทางมาดำหนักจันท์ ในวันที่ 8 พฤษภาคม พ.ศ. 2452 (ร.ศ. 128) เมื่อครั้งที่ยังทรงดำรงพระอิสริยยศเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ สยามมกุฎราชกุมารว่า “เสด็จขึ้นทรงรถม้าจากทำนน้ำขึ้นมาที่ประทับ ซึ่งอยู่ไม่ห่างจากศาลารัฐบาลนัก ทางที่ม้าไม่รู้สึกรเป็นมาในเมืองดูเหมือนมาในวนะอะไรอันหนึ่งที่ขึ้น ๆ ลง ๆ มีเป็นเนินเล็ก ๆ น้อย ๆ ทำให้ที่งามขึ้นมากดำหนักที่ประทับตั้งอยู่บนไหล่เขา ที่พักข้าราชการตั้งลดหลั่นเป็นชั้น ๆ กันลงไป อยู่ข้างน้ำสบายมาก ดำหนักเป็นเรือนบังกะโลหลังเล็ก ๆ ชั้นเดียว ทำด้วยไม้ หลังคามุงจาก แต่เป็นห้องย่อม ๆ ทั้งหมด อยู่ข้างกระหนุงกระหนิงดีพอใช้ ทูลกระหม่อมพระราชทานนามว่า ดำหนักจันท์”

5.5.5 การมีวัดที่มีชื่อเสียงและมีบุคคลในพระพุทธศาสนาไว้อุดหนุนยวจิตใจ

ผู้แต่งกล่าวถึงภาพลักษณ์ชุมชนภาคใต้ว่า มีวัดที่มีชื่อเสียงทางประวัติศาสตร์ และมีบุคคลในพระพุทธศาสนาที่มีชื่อเสียงเช่นเดียวกันไว้อุดหนุนยวจิตใจ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1) การมีวัดเป็นศูนย์รวมจิตใจทั้งบุคคลภายในและภายนอก วัดที่เป็นศูนย์รวมทางจิตใจของชาวใต้ รวมถึง คนในสังคมมาอย่างยาวนาน เช่น วัดเขียนบางแก้ว ในวรรณกรรมกล่าวว่าพระยากรุงทองเจ้าเมืองพัทลุงเป็นผู้สร้าง วัดนี้เคยเป็นศูนย์กลางของคณะป่าแก้วในสมัยอยุธยา มีคณะที่ขึ้นอยู่กับคณะนี้ ทั้งในเมืองพัทลุง เมืองนครศรีธรรมราช เมืองสงขลา และเมืองตรังจำนวนกว่าสองร้อยวัด มีการอัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุจากลังกามาบรรจุไว้ที่เจดีย์วัดเขียนบางแก้ว นอกจากนี้ก็มีวัดพระพุทธรูปที่จังหวัดตรัง ซึ่งมีชื่อเสียงมาตั้งแต่สมัยอยุธยา และวัดพระบรมธาตุ ซึ่งมีทั้งที่นครศรีธรรมราช (วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร) พัทลุง (พระมหาธาตุเจดีย์วัดสะทัง และพระมหาธาตุเจดีย์วัดเขียนบางแก้ว และจังหวัดสุราษฎร์ธานี (วัดพระบรมธาตุไชยา) ดังการกล่าวถึงพระธาตุทั้งสามแห่ง

เมืองนครไชยาพัทลุง

มีพระธาตุบำรุงทั้งสามถิ่น

กาทั้งสี่มืออยู่คู่ฟ้าดิน

ทั้งสามถิ่นเหมือนสนทไม่ผิดกัน

(ชาญ ไชยจันทร์ และ พาสณ์ พลชัย, 2496ก, น. 33)

2) การมีบุคคลสำคัญในศาสนาไว้เป็นที่พึ่งทางใจ ผู้แต่งหยิบยกบุคคลสำคัญในศาสนาที่มีส่วนในการสร้างชุมชน และเป็นผู้นำทางวัฒนธรรม เช่น นางเลียดชาวที่ทำให้คนรู้จักเมืองพัทลุงมากยิ่งขึ้น เนื่องจากพระนางสร้างวัดไว้เป็นจำนวนมาก ดังตัวอย่าง

นางเลียดชาวมีมาคราสมัย

สุโขทัยเรื่องอำนาจวาสนา

ขุนศรีอินทราทิตย์มเหษิน

ตลอดมาพ่อขุนรามคำแหงมหาราช

(ชาญ ไชยจันทร์ และ พาสณ์ พลชัย, 2497, น. 2)

วลัยลักษณ์ ทรงศิริ (2554) กล่าวว่า ปัจจุบันเรื่องเล่าของนางเลียดชาวยังมีอิทธิพลต่อคนในชุมชน ตำนานนางเลียดชาวยกลายเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของชุมชนหมู่บ้านและท้องถิ่นต่าง ๆ ทั่วคาบสมุทรภาคใต้ตอนกลางทั้งสองฝั่งทะเล เนื่องจากเนื้อหาหลักบอกเล่าเรื่องราวของนางเลียดชาวที่ศรัทธาในพระพุทธศาสนา ได้สร้างกุฏิ วิหาร อุโบสถ พระพุทธรูป และพระมหาธาตุไว้ตามท้องถิ่นต่าง ๆ จนเกิดคำรำลือถึงความดีงามของพระนาง มีการเรียกชื่อนางเลียดชาวในบางท้องถิ่นว่า “แม่เจ้าอยู่หัว” หรือ “เจ้าแม่อยู่หัว” ในรูปสัญลักษณ์ที่เป็นพระพุทธรูปบ้าง เป็นต้นคำบรรพบุรุษในพิธีตายายย่านบ้าง เป็นนายกองจับช้างหรือหมอสวดบ้าง การบอกเล่าสืบเนื่องจนถึงปัจจุบัน ตำนานนางเลียดชาวยังสะท้อนถึงภูมิวัฒนธรรมของเส้นทางการเดินทางติดต่อกับบ้านเมืองต่าง ๆ สมัยโบราณในคาบสมุทรสยาม-มลายูทั้งสองฝั่งทะเล ตลอดจน ถิ่นที่อยู่ผู้คน และความศรัทธาในศาสนา ช่วยให้คนในยุคปัจจุบันเข้าใจความเป็นมาและการปรับตัวของมนุษย์เข้ากับสภาพภูมิศาสตร์แวดล้อม เข้าใจสังคม ขนบประเพณีในแถบคาบสมุทรรอบ

ทะเลสาบเมื่อครั้งแรกเริ่มตั้งถิ่นฐานเป็นบ้านเป็นเมือง ตำนานนางเลียดชาว เล่ากันในแถบ จังหวัดพัทลุง นครศรีธรรมราช ชุมพร สงขลา ตรัง ภูเก็ตไปจนถึงเกาะลังกาวิ ตำนานนี้สัมพันธ์ กับอำนาจศูนย์กลางจากกรุงศรีอยุธยาซึ่งได้อุทิศข้าพระกำลัปลา ผู้คนไม่ต้องส่งส่วยเกณฑ์ แรงงานเพื่อเป็นเครื่องยืนยันว่าจะรับใช้วัดสำคัญ ๆ ในท้องถิ่นต่าง ๆ ต่อไป

5.6 ภาพลักษณ์ด้านการเมืองการปกครอง

ชุมชนภาคใต้มีระบบการเมืองการปกครองที่ไม่เป็นรองใคร แม้แต่รัฐเมืองหลวงก็มา ฟังฟัง หรืออาศัยระบบการจัดการของชุมชนไปเป็นแบบอย่างในการปกครอง ดังรายละเอียด

5.6.1 การมีความสัมพันธ์อันดีกับรัฐ ผู้แต่งวรรณกรรมกล่าวถึงคนพัทลุงที่มี เชื้อสาย ของรัฐ คือ เจ้าจอมมารดากลิ่น ซึ่งเป็นพระธิดาของคุณหญิงแป้น ภรรยาพระยาพัทลุง (ขุน) หรือขุนคางเหล็ก ชาวพัทลุง ต่อมาเจ้าจอมมารดากลิ่นได้ไปเป็นพระสนมเอกใน พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช แล้วให้กำเนิดพระโอรส คือ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นไกรสรวิชิตหรือพระองค์เจ้าสุทนต์ จนมีสายสกุลสุทนต์ตามมาอีกหลายรุ่น ทำให้เห็น สายสัมพันธ์ระหว่างท้องถิ่นพัทลุงกับราชสำนักในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นอย่างชัดเจน ผู้แต่ง หยิบยกบริบทนี้มาไว้ในเรื่อง อาจเพื่อเผยให้เห็นพลังอำนาจของท้องถิ่นที่เกิดจากการสนับสนุน ของรัฐ ดังที่ว่า “ลูกตะลุงเป็นเจ้าจอมมารดา กษัตราโปรดเกล้าชาวตะลุง” (ชาญ ไชยจันทร์ และ พาสน์ พลชัย, 2496ก, น. 38) ดังตัวอย่าง

ท่านผู้หญิงของพระยาชื่อว่าแป้น	เกิดที่แคว้นบ้านโตระใกล้คูหา
สองท่านนี้เป็นชนนินชนทา	จอมมารดากลิ่นปฐมบรมวงศ์
ที่มีศักดิ์แจ้งประจักษ์เป็นชั้นหนึ่ง	แสนชาบซึ่งสมจิตคิดประสงค์
พระองค์เจ้าสุทนต์จัดดำรง	เชื้อพระวงศ์จักรีเป็นศรีไทย
ทรงเป็นกรมหมื่นไกรสรวิชิต	รับราชกิจจิตมุ่งอยู่กรุงใหญ่
ต้นตระกูลมีชื่อเสียงลือไกล	ทั่วแดนไทยว่าสุทัศน์ณอยุธยา
ชาวตะลุงปลื้มใจในเจ้าเมือง	ที่มีเรื่องสัมพันธ์ครั้งนั้นหนา
ลูกตะลุงเป็นเจ้าจอมมารดา	กษัตราโปรดเกล้าชาวตะลุง

(ชาญ ไชยจันทร์ และ พาสน์ พลชัย, 2496ก, น. 38)

เมื่อพิจารณาความสัมพันธ์ของพระยาพัทลุงคางเหล็กกับรัฐเมืองหลวงก็พบว่า สอดคล้องกับที่สุทธิพันธุ์ ขุทรานนท์ (2555) กล่าวว่า บุคคลผู้ที่มีความสำคัญทั้งรัฐเมืองหลวง และท้องถิ่น ในสมัยสมเด็จพระเจ้าตากสิน เจ้าราชสุริยวงศ์ ผู้ครองเมืองนครศรีธรรมราชสั่งให้ เจ้าเมืองพัทลุงทอดผ้าม่วง พระยาพัทลุงส่งเกณฑ์ผู้หญิงจำนวนมาก ระดมกำลังทอดผ้าทั้งกลางวัน

กลางคืน จนส่งได้ทันกำหนด ทั้งเคยคุมทัพเรือตามเสด็จสมเด็จพระบรมราชเจ้ามหาสุรสิงหนาท ไปปราบเมืองปัตตานี ช่วงที่เกิดสงครามเก้าทัพ พระยาพัทลุงและมหาช่วยได้ยกทัพไปตั้งรับ พม่าที่ยกมาตีเมืองนครศรีธรรมราช แต่ยังไม่ทันได้รับ พม่าได้ถอยทัพกลับไปก่อน

อนึ่ง หากพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างภาคใต้กับภาคกลางก็พบว่า มีมาอย่างยาวนาน ดังที่ อุดม หนูทอง (2538, น. 85-87) กล่าวว่า ภาคใต้กับภาคกลางติดต่อสัมพันธ์กันมาตั้งแต่สมัยทวารวดี ในตำนานนางเลียดชาวพระเจ้ากรุงสุโขทัยทรงทราบกิตติศัพท์ในการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาของนางเลียดชาวแห่งเมืองพัทลุงจึงโปรดให้พระยาพิษณุโลกลงไปรับมาเพื่อให้เป็นมเหสี ในศิลาจารึกหลักที่ 1 พระสังฆราชปราชญ์ผู้จบพระไตรปิฎกจากเมืองนครมาเป็นครูให้กับสุโขทัย ครั้นสมัยอยุธยาที่มีการส่งขุนนางไปเป็นเจ้าเมือง ในสมัยกรุงธนบุรี สกุลวงศ์ของเจ้านครกับราชวงศ์พระเจ้ากรุงธนบุรีก็สัมพันธ์กันโดยใกล้ชิดโดยการอภิเษกสมรส ครั้นเมื่อพระเจ้ากรุงธนบุรีจะฟื้นฟูวัฒนธรรมก็ให้อัญเชิญพระไตรปิฎกจากเมืองนครมาจารขึ้นใหม่ ต่อมาในสมัยรัตนโกสินทร์ ภาคใต้ถูกทางกรุงเทพฯควบคุมดูแลอย่างใกล้ชิด ความสัมพันธ์ดังกล่าวทำให้เกิดการถ่ายโยงวัฒนธรรมภาคกลางกับภาคใต้โดยตลอด

5.6.2 การมีอำนาจในการผลักดันรัฐ ผู้แต่งกล่าวว่า ชุมชนภาคใต้มีของดีหลายอย่างทั้งคน สถานที่ และทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งช่วยส่งเสริมความเจริญก้าวหน้าของชาติบ้านเมือง รวมถึงการมีอำนาจในการผลักดันรัฐส่วนกลางให้มีความมั่นคงมากยิ่งขึ้น ดังตัวอย่าง

สมัยนั้นนครศรีคนดีมาก	ยอมย่งยากันคว่ำหาคำสอน
เพื่อให้พุทธศาสนาสถาพร	มีคนจรไปถึงซึ่งลังกา
แล้วบวชเรียนตามอย่างลังกาวงศ์	เจตน์จำนงเชี่ยวชาญการศึกษา
นครไม่กัณดารการไปมา	ชาวลังกามาตรังครั้งมากมาย
ตรึงมีท่าเรือดีเป็นที่หนึ่ง	เรือเข้าถึงแก้มดำท่าคำชาย
ไปลังกานับว่าพอสบาย	นครใช้เมืองตรังตั้งท่าเรือ
พุทธศาสน์จึงเจริญเกินที่ใด	สุโขทัยแพ้ฝ่ายทั้งใต้เหนือ
ตรึงที่หนึ่งในด้านการท่าเรือ	นครเหนือสุโขทัยในอาราม
มีพระธาตุสูงใหญ่หาไหนได้	ที่ยอดปลายมีทองผ่องอร่าม
พระเจดีย์ปฏิมาสง่างาม	หลายอารามจัดตั้งครั้งโบราณ
พอขุนรามดีนครในตอนนั้น	ใช้ตีกันให้ร้างโดยล้างผลาญ
เพื่อรวมไทยมิให้ใครมารุกราน	แบบสมานมิตรไว้ให้มั่นคง

(ชาญ ไชยจันทร์ และ พาสณ์ พลชัย, 2497, น. 2)

5.6.3 การเป็นที่พึ่งของรัฐ ผู้แต่งกล่าวถึงระบบการเมืองการปกครองภายในชุมชนภาคใต้ว่า มีผู้นำที่มีความสามารถทั้งหญิงและชาย เช่น ในช่วงที่เกิดสงครามเก้าทัพ สมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ท่านผู้หญิงจันและคุณมุกชาวเมืองถลางช่วยกันป้องกันเมืองให้พ้นจากข้าศึกได้ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชจึงโปรดเกล้าฯ พระราชทานให้ท่านผู้หญิงจันเป็นท้าวเทพกระษัตรี และคุณมุกเป็นท้าวศรีสุนทร ทำให้เห็นว่า ในยามเกิดทุกข์เข็ญ คนในท้องถิ่นก็สามารถเป็นที่พึ่งพาของรัฐได้ ดังนี้

เวลานั้นผู้ครองของถลาง	ตำแหน่งว่างท่านพระยามาเป็นผี
คุณหญิงจันทรภรรยาภรรยาราวี	คุมโยธีป้องกันให้ทันกาล
กับนางมุกด์น้องสาวเข้าต่อตี	สองนารีแสนฉลาดทั้งอาจหาญ
คุมโยธากล้าประจัญกันภัยพาน	ทั้งสองท่านยอมพลีชีวิตตน

(ชาญ ไชยจันทร์ และ พาสน์ พลชัย, 2496ก, น. 45)

ในตอนแรกที่แยกบุกเมืองสงขลา เจ้าพระยาณรงค์ก็แสดงความสามารถด้านการรบขับไล่ศัตรูออกจากเมือง “แตกพ่ายแพ้ต้องลาสงขลาไป กลับเป็นไทยมั่นคงให้ภัยย็น” (ชาญ ไชยจันทร์ และ พาสน์ พลชัย, 2496ก, น. 47) หรือในช่วงที่เกิดศึกที่เมืองถลาง พระยาพัทลุงก็ขับไล่พม่าออกจากเมืองเช่นกัน “เมืองถลาง ไม่แพ้แก่ไพร่ เพราะความดีของพระยาพัทลุง” (ชาญ ไชยจันทร์ และ พาสน์ พลชัย, 2496ก, น. 48)

ในช่วงที่รัฐเมืองหลวงพยายามรวบรวมไทยให้เป็นปึกแผ่นก็อาศัยผู้นำชุมชน เช่น ในสมัยสุโขทัย พ่อขุนรามคำแหงเลื่อมใสศรัทธาพระมหาเถรเมืองนครศรีธรรมราชถึงกับนิมนต์ไปรับราชการที่เมืองหลวง แต่งตั้งให้เป็นพระสังฆราช เพื่อช่วยราชการที่เมืองสุโขทัยต่อไป ดังนี้

ในครั้งนั้นเจ้พระมหาเถร	ผู้จัดเจนธรรมเทศน์วิเศษสงฆ์
เป็นชาวไทยบรรพชาลังกาवดี	ทั้งมั่นคงเจนจัดปรีดีธรรม
ได้นิมนต์ไปอยู่สุโขทัย	ทรงตั้งใจชุบอุปถัมภ์
ให้เป็นพระสังฆราชปราชญ์ประจำ	ผดุงธรรมสุโขทัยให้ไพบุลย์
ได้สร้างวัดจัดตั้งข้างวังหลวง	สิ่งทั้งปวงสร้างไว้ไม่เสื่อมสูญ
พระบวชใหม่มากมายได้เพิ่มพูน	อนุกุลศาสนาให้ถาวร
ส่วนลัทธิมหายานกาลก่อนนั้น	พระทรงธรรมมีเมื้อหน่ายฝ่ายคำสอน
ลังกาवดีวัฒนาสถาพร	ชาวนครเป็นปฐมนำชมจริง
ได้ทรงทำไมตรีกับลังกา	ได้นำมาซึ่งพระพุทธสิหิงค์
อันเป็นหลักศาสนามาพึ่งพิง	นับเป็นสิ่งบุญคุณพ่อขุนราม

(ชาญ ไชยจันทร์ และ พาสน์ พลชัย, 2497, น. 7-8)

หากพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างรัฐไทยสมัยอยุธยากับท้องถิ่นในมุมมองของนักประวัติศาสตร์ก็จะพบว่า รัฐท้องถิ่นในอดีตมีความเข้มแข็งและสมบูรณ์เป็นอย่างมาก มีทั้งอำนาจ มีอิสระ และสามารถพึ่งตนเองได้ โดยที่รัฐจารีตไม่สามารถแทรกแซงได้อย่างจริงจัง ซึ่งมีปัจจัยต่าง ๆ สนับสนุน ดังที่ยงยุทธ ชูแว่น (2550, น. 19-61) กล่าวถึงคาบสมุทรไทยว่า บริเวณนี้ตกอยู่ภายใต้อำนาจของพระราชอาณาจักรสยามมายาวนานกว่าพื้นที่ในภูมิภาคอื่น คาบสมุทรนี้มีความสำคัญของรัฐไทยนับแต่สมัยอยุธยา เพียงแต่ระดับอำนาจของความสัมพันธ์มีความผันผวนไม่แน่นอน เพราะมีการแข่งขันกันตลอดเวลา ผู้ปกครองย่อยตามท้องถิ่นต่างมีอำนาจเต็มในเขตอิทธิพลของตน ศูนย์กลางควบคุมอย่างหลวม ๆ ผ่านระบบการปกครองและด้านพิธีกรรม โดยนครศรีธรรมราชสืบทอดการเป็นศูนย์กลางอำนาจที่ใหญ่ที่สุดในบริเวณนี้มีเมืองอื่น ๆ เช่น ชุมพร ไซยา พัทลุงและสงขลาเป็นศูนย์กลางอำนาจย่อย นอกจากนี้บริเวณนี้ยังเป็นพื้นที่ที่มีสินค้าพื้นเมืองอันเป็นที่ต้องการของชาวต่างชาติ พ่อค้าจากต่างชาติแวะเวียนมาเมืองท่านี้ก่อนจะเดินทางไปยังศูนย์กลางอยุธยา จึงเป็นสาเหตุทำให้รัฐศูนย์กลางพยายามขยายอิทธิพลมาควบคุม โดยการประนีประนอมกับ “เจ้า” หรือผู้ปกครอง “ท้องถิ่น” และอาศัยสถาบันศาสนาควบคุมกำลังคนจำนวนหนึ่งไว้รับใช้พระสงฆ์ เท่ากับเป็นการลดอำนาจของเจ้าเมืองลงไปในตัว อย่างไรก็ตาม ศูนย์กลางก็ไม่สามารถดูแลได้อย่างทั่วถึงและมีประสิทธิภาพ การใช้อำนาจยังมีอย่างจำกัด ขาดตอนและไม่มั่นคง ส่วนใหญ่ศูนย์กลางจะดูแลแค่เพียงในนาม ผู้ปกครองท้องถิ่นยังมีอิสระในการตัดสินใจและดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ต่างจากบริเวณชายฝั่งทะเลด้านตะวันตกที่มีผู้คนอาศัยอยู่จำนวนน้อยเมื่อเทียบกับฝั่งอ่าวไทย พื้นที่ไม่เหมาะแก่การเพาะปลูก รวมทั้ง การเดินทางก็ไม่สะดวก ทำให้ศูนย์กลางมีอำนาจต่อหัวเมืองบริเวณนี้อย่างจำกัดและเบาบางลงไปอีก โดยอยุธยาอาศัยให้เมืองนครศรีธรรมราชเป็นผู้คอยดูแลอยู่ห่าง ๆ ผู้ปกครองมักเป็นชาว “ต่างชาติ” หรือคนท้องถิ่นที่สืบสายตระกูลกันเป็นส่วนใหญ่ อำนาจทุกอย่างอยู่ในมือของเจ้าเมืองท้องถิ่น สะท้อนความเข้มข้นของอำนาจท้องถิ่น โดยหากศูนย์กลางพยายามจะเข้าไปควบคุมหรือแทรกแซงในกิจกรรมโดยตรงก็จะพบการต่อต้านอย่างรุนแรงจากอำนาจท้องถิ่น การต่อต้านอำนาจภายนอกนับเป็นลักษณะสำคัญของผู้คนในคาบสมุทรไทย

ยงยุทธ ชูแว่น ยังให้แนวคิดว่า การศึกษาท้องถิ่นในอดีตจะทำให้เข้าใจศักยภาพของผู้นคนในท้องถิ่น เข้าใจความซับซ้อนหลากหลายของสังคมที่ประกอบขึ้นเป็น “ชาติไทย” ในปัจจุบันเป็นประวัติศาสตร์ที่ทุกคนร่วมกันเป็นเจ้าของ มีตัวเองเป็นตัวละครอยู่ในความทรงจำร่วม การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจึงไม่ใช่ศึกษาประวัติศาสตร์ที่เน้นเอาศูนย์กลางและชนชาติไทยเป็นใหญ่โดยไม่ให้เกิดริตแก่การมีอยู่ของท้องถิ่นในอดีตที่ต่างมีที่มาที่ไปด้วยกัน

น่าสนใจว่า วรรณกรรมประวัติศาสตร์ชุดนี้กล่าวถึงการเสด็จประพาสหัวเมืองปักษ์ใต้สมัยรัชกาลที่ 6 ตลอดจนการสร้างถนน และสะพาน โดยช่างต่างประเทศ มีการเชื่อมโยงพื้นที่กับต่างประเทศบ่อยครั้ง เช่น ชาว สิงคโปร์ และมาเลเซียปัจจุบัน น่าจะเกิดจากช่วงเวลาดังกล่าว

เป็นช่วงที่พระมหากษัตริย์ (รวมถึง คณะผู้ติดตาม) ประพาสแหลมมลายูบ่อยครั้งเพื่อกระชับความแน่นแฟ้นในฐานะหัวเมืองประเทศราช นอกจากนี้ก็เป็นยุคของการสร้างรัฐสมัยใหม่ จึงน่าจะเป็นวิเทโศบายในการปฏิรูปประเทศให้ทันสมัยขึ้นให้ทัดเทียมกับตะวันตก โดยทางชุมทรัพย์ของแผ่นดิน (ม.ป.ป.) กล่าวว่า ในสมัยรัตนโกสินทร์หัวเมืองที่ตั้งอยู่ในบริเวณแหลมมลายูถูกแบ่งตามลักษณะทางภูมิศาสตร์เป็น 2 อาณาเขต คือ หัวเมืองปักษ์ใต้ฝั่งทะเลอ่าวสยาม คือ มณฑลชุมพร มณฑลนครศรีธรรมราช มณฑลปัตตานี และหัวเมืองตะวันตกฝั่งทะเลอ่าวเบงกอล คือ มณฑลภูเก็ต นอกจากนี้ ยังมีหัวเมืองมลายูประเทศราช คือ ไทรบุรี กลันตัน และตรังกานู ในสมัยรัชกาลที่ 4 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวประพาสหัวเมืองปักษ์ใต้ถึง 2 ครั้ง คือ เมืองสงขลา และเมืองปัตตานี ครั้นในสมัยรัชกาลที่ 5 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสสิงคโปร์ ชวา สงขลา ภูเก็ต พังงา และไทรบุรี ขณะที่ ชัชพล ไชยพร (2555) กล่าวว่า ในรัชกาลที่ 6 ก็เสด็จประพาสแหลมมลายูเช่นกันเพื่อพบปะกับเจ้าผู้ครองเมืองปะลิสและไทรบุรีที่เคยเป็นประเทศราชของไทย ตลอดจนส่งด่านรัฐเคดะห์ ยะโฮร์ ประมุขสำเร็จราชการและข้าราชการอังกฤษที่มาประจำในมลายูและสิงคโปร์ พร้อมทั้งได้ทอดพระเนตร กิจการบ้านเมืองอย่างทั่วถึง เพื่อเจริญพระราชไมตรีไว้ให้แน่นแฟ้นกับประเทศที่เชื่อมพรมแดนกับภาคใต้ของไทย ก่อให้เกิดความสามัคคีขึ้นชมในพระราชอัธยาศัยของพระมหากษัตริย์ในหมู่เจ้าเมืองมลายูตลอดจนชนชาติมหาอำนาจ ทำให้ดินแดนปักษ์ใต้ ตลอดจนพระราชอาณาเขตดำรงอยู่ได้อย่างผาสุก ปราศจากกบฏภัยและการเบียดเบียนแทรกแซง ทั้งจากประเทศเพื่อนบ้าน และประเทศมหาอำนาจ

โดยภาพรวมภาพลักษณ์ “ชุมชนภาคใต้” ที่ปรากฏในวรรณกรรม มีทั้งส่วนที่แสดงถึงความเห็นท้อถือนับแบบจารีตที่มีการศึกษาไว้บ้างแล้ว เช่น การแสดงวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของผู้คนที่มีความน่าสนใจไม่ตรีต่อกัน เอื้ออาทร ไว้วางใจซึ่งกันและกัน โดยคนในชุมชนใช้หลักพระพุทธศาสนาเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ มีผู้นำที่เป็นทั้งวีรบุรุษนักรบและนักพัฒนาธรรม ในชุมชนมีธรรมชาติแวดล้อมสวยงามร่มรื่น มีแม่น้ำลำคลองที่สามารถใช้หล่อเลี้ยงผู้คนได้เป็นอย่างดี มีภูมิประเทศที่เหมาะสมแก่การประกอบอาชีพ มีวัดเป็นที่อบรมดัดสันดาน มีพระสงฆ์ที่มีบทบาทต่อชุมชน เป็นต้น กระนั้น ก็แสดงความเป็นท้อถือนที่ได้รับผลกระทบจากการพัฒนาเข้ามาด้วย เช่น การเน้นปลูกพืชทางเศรษฐกิจแบบหมุนเวียนและส่งออกไปยังต่างประเทศ การแสดงภูมิทัศน์ชุมชนที่เน้นการประดิษฐ์ ปรับปรุง พัฒนาให้สวยงามน่าอยู่ การมีผู้นำที่เป็นนักพัฒนา มีหัวคิดทันสมัยพาคนไปดูงานต่างประเทศเพื่อนำมาปรับใช้ชุมชน นอกเหนือจากการเป็นนักรบหรือนักพัฒนาธรรม การมุ่งเน้นให้ผู้คนประกอบอาชีพอย่างแข็งขันเพื่อช่วยคนในชาติไม่ให้อดอยาก รวมถึง การร่วมใจกันกำจัดโจรผู้ร้าย ไม่ปกป้องคนชั่ว ให้จ่ายภาษี และเรียนหนังสือที่โรงเรียน ทำให้เห็นภาพลักษณ์ “ชุมชนภาคใต้” ที่มีการปฏิสัมพันธ์ระหว่างความเป็นชุมชนแบบจารีตกับชุมชนสมัยใหม่ซึ่งได้รับอิทธิพลมาจากกระแสทุนนิยม หรือกระแสการสร้างชาติของรัฐสมัยใหม่

6. บทสรุป และอภิปรายผล

ผลการศึกษาภาพลักษณ์ “ชุมชนภาคใต้” จากวรรณกรรมประวัติศาสตร์สรุปได้ว่า “ชุมชนภาคใต้” ที่ปรากฏในวรรณกรรมมุ่งเน้นไปที่ชุมชนตรัง พัทลุง และนครศรีธรรมราช อาจเพราะมีอาณาบริเวณส่วนหนึ่งเชื่อมถึงกัน และมีบริบทต่าง ๆ คล้ายคลึงกัน โดยแสดงภาพลักษณ์ของชุมชนไว้ทั้งหมด 6 ภาพลักษณ์ ทั้งหมดล้วนเป็นภาพลักษณ์เชิงบวก หรือเป็นภาพลักษณ์ที่ดี ดังนั้น ประการแรกคือภาพลักษณ์ด้านผู้นำ ที่มีความสามารถด้านต่าง ๆ และมีใจเที่ยงธรรม ไม่เอินเอียงไปในทางมิชอบ สามารถกุมหัวใจของคนในชุมชน ประการที่สองคือภาพลักษณ์ด้านภูมิประเทศ ที่มีทรัพยากรน้ำอุดมสมบูรณ์ และมีพื้นที่เหมาะในการปลูกพืชผลต่าง ๆ ประการที่สามคือภาพลักษณ์ด้านเศรษฐกิจ ที่มีภาคการเกษตรที่สามารถหล่อเลี้ยงผู้คนได้ มีพืชพรรณธัญญาหารที่อุดมสมบูรณ์ และมีพืชสัตว์เศรษฐกิจเป็นที่ต้องการของต่างเมือง ประการที่สี่คือภาพลักษณ์ด้านสังคมวัฒนธรรม ที่แสดงความสามารถในการอยู่ร่วมกันของคนในกลุ่มพหุวัฒนธรรม มีการรับรู้อาณาเขตของชุมชนในชุมชน ความสามารถในการปรับใช้ภูมิปัญญาของชุมชนเพื่อประโยชน์ของชุมชน เป็นต้น ประการที่ห้าคือภาพลักษณ์ด้านสภาพแวดล้อม ที่มีพระสงฆ์ชำนานในหลักธรรม มีสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติที่ร่มรื่น และสวยงาม มีระบบการคมนาคมและการบริหารจัดการที่ดี การมีสิ่งก่อสร้างที่ดึงดูดความสนใจของผู้คน เป็นต้น และประการที่หกคือภาพลักษณ์ด้านการเมืองการปกครอง ที่แสดงการมีความสัมพันธ์อันดีกับรัฐเมืองหลวง การมีอำนาจในการผลักดันรัฐ และการเป็นที่พึ่งของรัฐ

การศึกษาวรรณกรรมประวัติศาสตร์ในครั้งนี้ สื่อแสดงให้เห็นว่า วรรณกรรมเป็นพื้นที่ในการสร้างอุดมการณ์บางอย่างของผู้แต่งที่เคลือบแฝงอยู่ โดยผู้แต่งอ้างว่า เป็นประวัติศาสตร์ที่เคยเกิดขึ้นจริง ดังที่ว่า “ทุกเรื่องทุกตอนกล่าวจากตำราจริง ๆ ให้เป็นกลอนทั้งหมด ให้คงความตามเดิม เพื่อผู้อ่านจะได้รับความรู้ที่ถูกต้องจริง ๆ ไม่หลอกลวง” (ชาญ ไชยจันทร์ และ พาสณ์ พลชัย, 2496, คำนำ 3) เป็นการกระตุ้น เตือนให้คนกลับไปจินตนาการถึงภาพสังคมก่อนปลายทศวรรษ 2490 และหลังจากนั้น ซึ่งอาจย้อนแย้งกับสมัยที่แต่งก็ได้ โดยผู้แต่งใช้กลวิธีที่น่าสนใจประการหนึ่งในการสื่อสารภาพลักษณ์ “ชุมชนภาคใต้” นั่นคือ การเชื่อมโยงอดีตกาลของท้องถิ่นกับเมืองหลวงสมัยต่าง ๆ เข้าด้วยกัน ตั้งแต่สมัยสุโขทัย อยุธยา ธนบุรีและรัตนโกสินทร์ โดยมีบุคคลสำคัญในท้องถิ่นเข้าไปเกี่ยวข้อง เช่น เรื่องเล่าเกี่ยวกับนางเลียดชาว พระยานคร (น้อย) พระยาพัทลุง (คางเหล็ก) พระยารัษฎานุประดิษฐ์ และเจ้าเมืองคนอื่น ๆ เพื่อแสดงให้เห็นถึงอำนาจหรือความเข้มแข็งของท้องถิ่นที่มีต่อเมืองหลวง โดยอ้างอิงชุดความรู้ที่หลากหลายเพื่อเสริมภาพลักษณ์ “ชุมชนภาคใต้” ด้านต่าง ๆ ให้มีความน่าเชื่อถือมากยิ่งขึ้น เช่น การอ้างภูมิประวัติศาสตร์ของนายเจริญ ไชยชนะ ประชุมพงศาวดาร ฉบับความสำคัญของหลวงวิจิตรวาทการ จดหมายเหตุหลวงอุดมสมบัติ ประวัติเมืองสำคัญของ ต.อมาตยกุล พงศาวดารเมืองพัทลุง ของหลวงศรีวรวัตร พงศาวดารเมืองระนอง ของกรมพระยาดำรงราชานุภาพ

การปกครองคณะสงฆ์และสมณศักดิ์ของกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ตรังสาร พัทลุงวิทยา สมุทรีฐานุสรณ์ การสัมภาษณ์พระพิศาลธรรมรังสี พระครูพันธวิริยกิจ ปัญญานันทิกขุ หม่อมสังวาล (ท่านผู้หญิงพระยารัษฎานุประดิษฐ์) ขุนสารสิทธิการ ขุนวิจารณ์จรรยา ขุนสุทรินนทนาการ ขุนนิเทศทวารการ เป็นต้น

นอกจากนั้น ผู้แต่งยังนำความคิด ความเชื่อของคนที่มีต่อสิ่งต่าง ๆ มาขับเน้นเรื่องเล่าให้มีพลังมากยิ่งขึ้น เช่น การเล่าถึงความศักดิ์สิทธิ์ที่แฝงอยู่ในตัวบุคคล (นางเลียดชาวพระมหาชัย ฯลฯ) และการกล่าวอ้างสถาบันอันศักดิ์สิทธิ์ที่ฝังรากลึกในจิตใจคนไทยมาตอบสนองทางด้านจิตใจของผู้คน ซึ่งขณะนั้นยังมีแนวคิดอนุรักษนิยมค่อนข้างมาก การจะเพิ่มความน่าเชื่อถือของเรื่องเล่าให้แก่คนรุ่นหลัง จึงจำเป็นต้องเลือกใช้วิธีการที่หลากหลาย โดยนัยสำคัญที่แฝงอยู่ อาจเพื่อตอบสนองต่อนโยบายการสร้างชาติของรัฐสมัยใหม่ ดังการพยายามสร้างภาพลักษณ์ “ชุมชนภาคใต้” ด้านบวกในทุก ๆ ด้าน และการให้ภาพผู้นำที่อยู่ในอุดมคติ ผ่านการยกย่องเชิดชูเป็นระยะ ๆ จนกลายเป็นวาทกรรมผู้นำในดวงใจ (ของผู้แต่ง) เช่น พระยารัษฎานุประดิษฐ์ที่ทำทุกอย่างเพื่อชุมชน เพื่อสร้างความคิดที่เป็นหนึ่งเดียว การหยิบยืมประวัติศาสตร์ชุมชนมาฉายซ้ำนี้อาจเพื่อตอกย้ำ ผลิตซ้ำ และต่อรองกับอำนาจภายนอกชุมชนด้วย ทำให้เห็นบทบาทของวรรณกรรมที่ผู้แต่งใช้เป็นเครื่องมือในการปลุกฝังแนวคิดหรือเผยแพร่ความคิดได้อย่างเป็นรูปธรรมในยุคที่คนกำลังนิยมเสพหนังสือจากโรงพิมพ์ ภาควิชาการก็ถือตัววรรณกรรมที่ใช้ภาษาในการสื่อสารหรือใช้สร้างอำนาจ ดังที่ผู้แต่งกล่าวว่า “หนังสือนี้มีประโยชน์แก่ผู้อ่านทุกระดับทุกเพศทุกวัยทุกอาชีพและทุกถิ่นจริง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เป็นประโยชน์แก่การศึกษาในโรงเรียนด้วย” (ชาญ ไชยจันทร์ และ พาสณ์ พลชัย, 2497, คำนำ 4) และ “ในการจำหน่ายหนังสือไม่ได้แสวงหากำไร หวังสร้างกุศลขอให้ผู้มีจิตศรัทธาในพระศาสนารับเอาส่วนกุศลไปด้วย” (ชาญ ไชยจันทร์ และ พาสณ์ พลชัย, 2496, คำปรารภของผู้แต่ง)

มีข้อสังเกตว่า ผู้แต่งวรรณกรรมประวัติศาสตร์ไม่ได้นำเสนอด้านลบของผู้นำชุมชนนัก โดยเฉพาะด้านลบของพระยารัษฎานุประดิษฐ์ซึ่งเป็นตัวแทนของรัฐ ซึ่งหากพิจารณาจากเอกสารทางประวัติศาสตร์พบว่า มีการกล่าวถึงอยู่บ้าง เช่น ลักษณะนิสัยที่เอาจริงเอาจัง จนเกินไป การเป็นคนปากร้าย โผงผาง ไม่ไว้หน้าใคร หากเห็นว่า ประชาชนเกียจคร้านก็จะเกณฑ์ไปใช้แรงงานทันที จนมีประชาชนจำนวนหนึ่งไม่พอใจ ดังที่ภิกษุ โตนพิทยคุปต์ (2526ข, น. 37-46) กล่าวว่า ในสมัยพระยารัษฎาฯ จะลงโทษราษฎรที่เกียจคร้าน ว่างงาน อยู่เฉยหรือไม่ทำงานเป็นหลักแหล่ง ด้วยการมอบตัวให้กรมการอำเภอส่งไประดมทำถนน โดยจ่ายเบี้ยเลี้ยงให้ กลางคืนให้นายอำเภออบรมสั่งสอนไปด้วย กระนั้น ความมุ่งมั่นเอาจริงนี้ ทำให้ราษฎรบางส่วนไม่พอใจ เนื่องจากส่งผลกระทบต่อชีวิตความเป็นอยู่ของตนโดยตรง เช่น การสั่งให้ตัดถนนผ่านสวน ผ่านบ้านเรือน หรือการเกณฑ์ราษฎรไปทำงาน จึงมีคนยื่นฎีกาฟ้อง

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ว่าถูกท่านกดขี่ข่มเหง ทั้งการไม่นำเสนอปัญหาในยุคสมัยของท่านที่มีทั้งเรื่องของโจรสลัด โจรผู้ร้าย ความขัดแย้งของกลุ่มชาวจีน กระทั่ง การนำเสนอภาพด้านบวกของโจรทางวัฒนธรรมซึ่งเป็นสัญลักษณ์ความเข้มแข็งของชุมชนแต่ก่อนเก่าในทางกลับกัน ผู้แต่งวรรณกรรมกลับมุ่งสร้างภาพของผู้นำด้านบวกที่ส่งผลต่อภาพลักษณ์ของชุมชนที่อยู่ดีมีสุข ไร้ความขัดแย้ง ไร้โจรผู้ร้าย สังคมมีแต่กลิ่นอายของความรัก และความสุภาพ ทำให้เห็นว่าทบทวนหลักที่กดทับวาทกรรมดังกล่าวเพื่อสนับสนุนภาพลักษณ์ของผู้นำ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือ วรรณกรรมกลุ่มนี้ตกอยู่ภายใต้อำนาจของศูนย์กลางอย่างชัดเจน

ที่น่าสนใจคือ วรรณกรรมเรื่องนี้แต่งในช่วงเวลาของการพัฒนาสังคมและการเติบโตของชุมชนชนบทในทศวรรษ 2490 รวมทั้งการเข้ามาของทุนนิยมจากตะวันตก น่าจะส่งผลต่อผู้คนในสังคมไทยไม่น้อย และเป็นช่วงที่ผู้นำใช้ระบบคอมมิวนิสต์ในการบริหารประเทศ โดยเฉพาะในสมัยรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ที่ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีอย่างยาวนาน (ระหว่างปี 2481 ถึง 2487 และ 2491 ถึง 2500) ที่มุ่งชักชวนให้ชาวไทยร่วมกันสร้างชาติ สอดคล้องกับที่ฉัตรทิพย์ นาถสุภา (2557, น. 117-155) กล่าวถึงช่วง พ.ศ. 2475 - พ.ศ. 2490 ว่าช่วงนี้มีการให้ความสำคัญกับบทบาทของรัฐ ที่เน้นการจัดการศึกษา การปรามปรามโจรผู้ร้าย การขยายกิจการเทศบาล และการเชิดชูวัฒนธรรมโบราณที่ดั้งเดิมของไทย ทั้งช่วงเวลาดังกล่าวยังสัมพันธ์กับการเคลื่อนไหวของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย (พคท.) เนื่องจากพื้นที่บริเวณพัทลุง-ตรังมีส่วนที่เป็นพื้นที่สีแดงเดิม และหลังปี 2490 การเคลื่อนไหวของ พคท. ต้องใช้วิธีต่อสู้แบบใต้ดินคือบ่อนเซาะมาทางชุมชน ซึ่งเป็นผลมาจากกฎหมายคอมมิวนิสต์ที่รุนแรงขึ้น สอดคล้องกับที่ปริญญานวลเปียน (2561, น. 7-20) กล่าวว่า ความขัดแย้งระหว่างอำนาจรัฐกับฝ่ายคอมมิวนิสต์ในชุมชนภาคใต้บริเวณชุมชนเชิงเขาบรรทัดมีมาก่อนหน้านี้ กระทั่งค่อย ๆ ลุกลามเข้าสู่ยุคสงครามเย็นช่วงปลายทศวรรษ 2500 ไปถึงต้นทศวรรษ 2530 รัฐประกาศให้พื้นที่นี้อยู่ในระดับพื้นที่สีแดง โดยแนวคิดฝ่ายคอมมิวนิสต์เผยแพร่เข้าเขตชุมชนเชิงเทือกเขาบรรทัดฝั่งพัทลุงที่มีเส้นทางตัดเชื่อมผ่านเทือกเขาบรรทัดไปสู่เขตพื้นที่จังหวัดนครศรีธรรมราช จังหวัดตรัง และจังหวัดพัทลุง ทั้งยังเชื่อมต่อกับฐานที่มั่นใหญ่อยู่ในเขตสามจังหวัด คือ พัทลุง ตรัง และสตูล ฐานที่มั่นคงที่ที่สุดอยู่ในพื้นที่อำเภอปะเหลียน จังหวัดตรัง ส่วนหนึ่งเกิดจากการใช้ความรุนแรงของรัฐผ่านตัวบทกฎหมาย ส่งผลให้เกิดการตอบโต้กลับคืนด้วยความรุนแรง

บริบทการเมืองน่าจะเข้ามากำกับแทรกแซงการแสดงอารมณ์ความรู้สึกของผู้แต่งที่เป็นเจ้าหน้าที่ของรัฐด้วย ภาพที่แสดงออกจึงมีแต่ความรู้สึกชื่นชมยินดี ไม่ว่าจะเป็นภาพผู้นำเข้มแข็ง มีคุณธรรม ชุมชนน่าอยู่ ชาวบ้านอยู่ร่วมกันอย่างสันติ ฯลฯ ในช่วงที่รัฐมีแนวคิดการสร้างชาติ จึงเป็นไปได้ว่า ตัวบทที่ใช้ศึกษานี้อาจถูกสร้างขึ้นเพื่อแสดงให้เห็นความเข้มแข็ง

ของการปกครองของภาครัฐ ยิ่งผู้แต่งเป็นเจ้าหน้าที่รัฐด้วยแล้วก็จะเพิ่มความน่าเชื่อถือขึ้น ทำให้เห็น “การเมือง” ของตัวบทที่ปะทะสังสนธ์จากบริบทที่หลากหลาย

หากพิจารณาในส่วนของคนในชุมชนบ้าง (รวมถึง ตัวของผู้แต่งซึ่งเป็นคนในชุมชน) ก็พบว่า ช่วงเวลาดังกล่าวน่าจะส่งผลต่อความเข้มข้นด้านต่าง ๆ ของผู้คนรวมอยู่ด้วย เช่น ปัญหาค่านิยมของคนที่เปลี่ยนไปในเชิงวัตถุนิยมมากขึ้น ปัญหาโจรผู้ร้าย อันเนื่องมาจากความยากจน ไม่มีกำลังซื้อเหมือนแต่ก่อน ผู้แต่งจึงพยายามสร้าง “ชุมชนภาคใต้” สมัยนั้นให้เป็น “ชุมชนสมัยใหม่” ที่มีพื้นที่ทันสมัย สะดวกสบาย น่าอยู่อาศัย และปลอดภัยจากโจรผู้ร้าย แม้แต่พระมหากษัตริย์ก็ทรงให้ความสำคัญกับชุมชน การสร้างภาพลักษณ์ “ชุมชนภาคใต้” จึงอาจเป็นชุมชนในจินตนาการที่ผู้แต่งใฝ่ฝัน ผู้แต่งจึงหยิบยก “อดีต” มาหล่อหลอมความคิดของคนในท้องถิ่นให้รวมใจกันพัฒนาชุมชนที่อยู่ในทิศทางเดียวกัน โดยอิงกับแนวคิดการสร้างชาติสมัยนั้น ทั้งนี้ พัฒนา กิตติอาษา (2545, น. 18-20; อ้างจาก Benedict Anderson, 1991, pp. 6-7) ชี้ให้เห็นว่า ชุมชนเป็นทั้งภาพร่างพื้นที่หรือเวทีของการโหยหาอดีต โดยเฉพาะในระดับสังคม หากปราศจากพลังของชุมชนจะก่อรูปหรือเกิดขึ้นไม่ได้ เป็นพรหมแดนที่กำหนดขอบเขตหรือคัดสรรสมาชิกที่มีลักษณะเดียวกัน และเป็นที่หมายปลายทางหรือทิศทางอย่างหนึ่งของ การวิวัฒนาการที่ดี คนจะสร้างชุมชนในจินตนาการร่วมกันได้ต้องมีอดีต ความทรงจำ สำนึก และผลประโยชน์ร่วมกันเป็นอย่างน้อย ซึ่งน่าสนใจว่า แนวคิดดังกล่าวสอดคล้องกับภาพลักษณ์ของชุมชนที่สื่อสะท้อนออกมาจากตัวบท

อาจกล่าวได้ว่า การให้ภาพชุมชนอยู่ดีมีสุขนี้ นัยหนึ่งเพื่อสะท้อนความเข้มแข็งของชุมชนภาคใต้สมัยโบราณ นัยหนึ่งเพื่อสร้างชุมชนในจินตนาการตามอุดมการณ์ของผู้แต่ง และอีกนัยหนึ่งเพื่อต่อรองอำนาจรัฐในฐานะที่ผู้แต่งเป็นข้าราชการท้องถิ่น ทำให้เห็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจของหัวเมืองที่มีทั้ง “สยบยอม” และ “ต่อรอง” ต่ออำนาจจากกรุงเทพฯ ที่ใหญ่กว่า

อนึ่ง ข้อน่าสนใจประการหนึ่งจากงานวิจัยคือ วรรณกรรมประวัติศาสตร์ชุดนี้แต่งก่อนทศวรรษ 2500 แต่ภาพลักษณ์ “ชุมชนภาคใต้” ที่ปรากฏในวรรณกรรมกลับสอดคล้องกับแนวคิด “ชุมชนเข้มแข็ง” หลายส่วนที่มีการกล่าวถึงกันมากช่วงทศวรรษ 2540 และหลังจากนั้น ทำให้เห็นแนวความคิดที่ทันสมัยในการประกอบสร้างภาพลักษณ์ “ชุมชนภาคใต้” ของผู้แต่งด้วยดังผลงานวิชาการที่น่าเสนอแนวคิดนี้ เช่น นภาพรณ์ หะวานนท์ และคณะ (2550, น. 85) ที่กล่าวถึงความเข้มแข็งของชุมชนว่า ประกอบด้วย ความเข้มแข็งด้านเศรษฐกิจ เช่น การกินดีอยู่ดี การมีโอกาสเข้าถึงและใช้ทรัพยากรในชุมชน ต่อมาคือความเข้มแข็งของชุมชนด้านการเมือง เช่น การมีอำนาจในการผลักดันรัฐ และการไม่ตกอยู่ภายใต้อำนาจของภายนอกตามด้วยความเข้มแข็งของชุมชนด้านสังคมและวัฒนธรรม เช่น การมีความสามัคคี รู้จักพึ่งตนเอง มีสังคมที่ดี และสุดท้ายคือ ความเข้มแข็งของชุมชนด้านสิ่งแวดล้อม เช่น การมีสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติที่ดี คนในชุมชนมีจิตสำนึกในการรักษาทรัพยากรของชุมชน ทำนองเดียวกับ

งานวิจัยของวุฒิชัย สายบุญจวง (2561, น. 122) ที่กล่าวถึงลักษณะของชุมชนเข้มแข็งว่า มีทั้งด้านเศรษฐกิจ การมีอำนาจในการผลักดันรัฐ หรือกลุ่มผลประโยชน์ ไม่ตกอยู่ภายใต้อำนาจของภายนอก การมีความสามัคคี ไว้วางใจกัน สามารถร่วมมือแก้ปัญหาของชุมชน มีจิตสำนึกต่อกัน มีศีลธรรม รู้จักช่วยเหลือแบ่งปัน เสียสละ และพึ่งพาอาศัยกันได้ และการมีกระบวนการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของชุมชน มีสิ่งแวดล้อมที่ดี มีสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติที่ดี คนในชุมชนมีจิตสำนึกในการรักษาทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน และมีวิถีชีวิตที่ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม

การศึกษาวรรณกรรมประวัติศาสตร์ ชุต ประวัติพัทลุง-ตรัง (ตอนต้น) ในครั้งนี้ อาจทำให้ผู้อ่านเกิดจิตสำนึกรักท้องถิ่น อยากปรับปรุงเปลี่ยนแปลงให้ดีขึ้น หรือนำชุดความคิดในอดีตมาสร้างความเข้มแข็งของชุมชนต่อไป โดยทวิศิลป์ สืบวัฒนา (2554, น. 156-165) กล่าวถึงมิติที่ว่า ผลและความสำคัญที่ได้รับจากประวัติศาสตร์ท้องถิ่น คือ การรู้จักตัวตนและสร้างสำนึกท้องถิ่น เป็นแบบเรียนให้แก่ท้องถิ่น เพราะเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับสถานที่สำคัญ และบุคคลสำคัญที่มีชื่อเสียงระดับประเทศ ระดับจังหวัด หากเนื้อหาปรากฏในแบบเรียน จะทำให้เกิดการเรียนรู้เรื่องของตนเองและผู้คนในชุมชน เพื่อสร้างสำนึกในความสำคัญของตนเอง และของผู้คนในชุมชน ต่อมา คือ การรักษาและใช้ประโยชน์พื้นที่ ทั้งโบราณสถานและโบราณวัตถุ ประการสุดท้าย คือ สังคมปัจจุบันมีการแพร่กระจายของสิ่งต่าง ๆ เป็นไปอย่างรวดเร็ว ทำให้แบบอย่างการปฏิบัติ ประเพณี วัฒนธรรมของกลุ่มต่าง ๆ กำลังสูญหาย เปลี่ยนแปลงไป และยากที่จะหยุดความเปลี่ยนแปลงนี้ได้ แต่มนุษย์สามารถชะลอความเปลี่ยนแปลงได้ นั่นคือการสร้างท้องถิ่นให้เข้มแข็ง หรือท้องถิ่นวัฒนา (localization) เพื่อรักษาเอกลักษณ์ของตนเองไว้

อนึ่ง งานวิจัยนี้ศึกษาวรรณกรรมประวัติศาสตร์ภาคใต้ ชุต ประวัติพัทลุง-ตรัง (ตอนต้น) เท่านั้น ในอนาคตจึงอาจศึกษาตอนกลาง และตอนปลายควบคู่กันไป เพื่อให้เห็นความต่อเนื่องของเรื่องเล่า ความเชื่อมโยง และพัฒนาการของการประกอบสร้างภาพลักษณ์ของชุมชนว่าอิงกับบริบทใดบ้าง และอาจนำผลจากการวิเคราะห์การประกอบสร้างภาพลักษณ์ “ชุมชนภาคใต้” จากวรรณกรรมไปใช้เพื่อเป็นแนวทางในการสร้างภาพลักษณ์ชุมชนต่อไป

กิตติกรรมประกาศ

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยเรื่อง “การประกอบสร้างภาพลักษณ์ “ชุมชนภาคใต้” จากวรรณกรรมประวัติศาสตร์ภาคใต้ ชุต ประวัติพัทลุง-ตรัง (ตอนต้น)” ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยประเภททุนวิจัยเงินรายได้ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ ประจำปี 2563

เอกสารอ้างอิง/References

- กรมทรัพยากรน้ำ, ศูนย์ป้องกันวิกฤติน้ำ. (ม.ป.ป.). ลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา. สืบค้นเมื่อวันที่ 10 สิงหาคม 2566 จาก <http://rainmaking.royalrain.go.th/Data/Basin/detail/23>
- กาญจนา แก้วเทพ. (2538). การพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชน. สภาคาทอโลกแห่งประเทศไทย เพื่อการพัฒนา.
- กิตติ ตันไทย. (2553). โครงการเศรษฐกิจท้องถิ่นลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา: ศึกษาเฉพาะกรณีข้าว และยางพาราตั้งแต่ พ.ศ. 2539-2539. มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา.
- ชุมทรัพย์ของแผ่นดิน. (ม.ป.ป.). การเสด็จประพาสรอบแหลมมาลายูของรัชกาลที่ 5. ใน จดหมายเหตุการเสด็จประพาสรอบแหลมมาลายูของรัชกาลที่ 5. สืบค้นเมื่อวันที่ 13 มิถุนายน 2565 จาก <http://valuablebook2.tkpark.or.th/2015/2/document.html>
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. (2557). การเป็นสมัยใหม่กับแนวคิดชุมชน (พิมพ์ครั้งที่ 3). สร้างสรรค์.
- ชลิตา บัณเฑาะว์ และ อนุสรณ์ อุณโณ. (2546). พลวัตเศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านภาคใต้ตอนบน ผังตะวันออก. สถาบันวิจิตร.
- ชัชพล ไชยพร. (2555). ห้วงสำคัญแห่งพระราชไมตรี ไทย-มาเลเซีย สมัยรัชกาลที่ 6 ตราตรึงในความทรงจำรุ่นสู่รุ่น. https://www.silpa-mag.com/history/article_8338
- ชาญ ไชยจันทร์ และ พาสณ์ พลชัย. (2497). ประวัติพัทลุง-ตรังทั้งสามสมัย (ตอนต้น เล่ม 1) (พิมพ์ครั้งที่ 2). ชูไทยแบบเรียน.
- ชาญ ไชยจันทร์ และ พาสณ์ พลชัย. (2496ก). ประวัติพัทลุง-ตรังทั้งสามสมัย (ตอนต้น เล่ม 2). ชูไทยแบบเรียน.
- ชาญ ไชยจันทร์ และ พาสณ์ พลชัย. (2496ข). ประวัติพัทลุง-ตรังทั้งสามสมัย (ตอนต้น เล่ม 4). ชูไทยแบบเรียน.
- ชาญ ไชยจันทร์ และ พาสณ์ พลชัย. (2496ค). ประวัติพัทลุง-ตรังทั้งสามสมัย (ตอนต้น เล่ม 5). ชูไทยแบบเรียน.
- ทวีศิลป์ สืบวัฒนา. (2554). แนวคิดและแนวทางการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น. อินทนิล.
- นภาพร หะวานนท์, เพ็ญศิริ จีระเดชากุล, สุรุจณ์ ปัดไธสง, อุษณีย์ ธโนศวรรย์, โสมพรรณ ถิ่นว่อง, ศศิธร ศิริประเสริฐกุล, พิศมัย รัตนโรจน์สกุล, พนารักษ์ ปรีดากรณ์, พรใจ ลีทองอิน, อภิชัย ศรีโสภิต, อัจฉรา วงศ์มงคล, ทศพร มณีศรีขำ, วันชัย ธรรมสัจการ, จิรศักดิ์ สุขวัฒนา, และ ฉัตรวิทย์ องค์กรสิงห์ (2548). ทุนภูมิฐานรากในเรื่องความเข้มแข็งของชุมชน. สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม.
- ปริญญา นวลเปียน. (2561). โชนสีเทาในพื้นที่สีแดง: ภาพสะท้อนจากเขตปลดปล่อย บริเวณชุมชนเชิงเขาบรรทัดในยุคสงครามเย็น. วารสารรัฐสมิแล, 39(3), 7-20.

- พัฒนา กิตติอาษา. (2545). มานุษยวิทยากับการศึกษาปรากฏการณ์โหยหาอดีตในสังคมไทยร่วมสมัย. โรงพิมพ์แปลน พรินต์ติ้ง.
- พัฒนา กิตติอาษา. (2546). *ท้องถิ่นนิยม* (พิมพ์ครั้งที่ 2). โอเอส พรินต์ติ้ง เฮาส์.
- ภิญโญ ต้นพิทยคุปต์. (2526ก). *พระยารัษฎานุประดิษฐ์มหิศรภักดี*. มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- ภิญโญ ต้นพิทยคุปต์. (2526ข). *พระยารัษฎานุประดิษฐ์มหิศรภักดีนักปกครองตัวอย่าง*. มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, คณะสังคมศาสตร์.
- มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. (2457). *หนังสือหลักราชการ* (พิมพ์เผยแพร่เนื่องในโอกาสครบรอบ 50 ปีของการสถาปนา “คณะครูศาสตร์” ในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย วันที่ 10 กรกฎาคม พ.ศ.2550). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, คณะครูศาสตร์.
- มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. (2506). *จดหมายเหตุประพาสหัวเมืองปักษ์ใต้ ร.ศ. 128*. โรงพิมพ์คุรุสภา.
- ยงยุทธ ชูแว่น. (2550). คาบสมุทรไทยราชอาณาจักรสยาม: ตัวตนของประวัติศาสตร์ภาคใต้สมัยอยุธยาถึงต้นรัตนโกสินทร์. ใน ยงยุทธ ชูแว่น (บรรณาธิการ), *คาบสมุทรไทยราชอาณาจักรสยาม* (หน้า 19-61). นาค.
- โรงเรียนกุลสตรี. (2454). *ภูมิศาสตร์สากลสำหรับประเทศสยาม*. กระทรวงศึกษาธิการ, กรมตำรา.
- วลัยลักษณ์ ทรงศิริ. (2554). *นางเลียดชาว’ตำนานและภูมิวัฒนธรรมของคนคาบสมุทร*. มูลนิธิเล็ก-ประไพ วิริยะพันธุ์. <https://lek-prapai.org/home/view.php?id=245>
- วุฒิชัย สายบุญจง. (2561). ชุมชนเข้มแข็งในทัศนะของชาวชุมชนกรณีศึกษา บ้านปลายคลองบางโพธิ์เหนือ หมู่ที่ 3 ตำบลบางโพธิ์เหนือ อำเภอสามโคก จังหวัดปทุมธานี. *วารสารวไลยอลงกรณ์ปริทัศน์ (มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์)*, 8(1), 119-129.
- สุทธิพันธ์ ชูทรานนท์. (2555). *ปกิณกะประวัติศาสตร์ไทย เล่ม 3*. กระทรวงวัฒนธรรม, กรมศิลปากร.
- เสนานุวงศ์ภักดี (พิตร ณะรอง), ขุน. (2513). *ประวัติและผลงานของพระยารัษฎานุประดิษฐ์ (คอซิมบี๊ ณ ระนอง)*. ไทยวัฒนาพานิช.
- อุดม หนูทอง. (2538). *วรรณกรรมภาคใต้: ความสัมพันธ์กับวรรณกรรมท้องถิ่นอื่น*. ใน สุกัญญา สุจนายา (ภัทรราชย์) (บรรณาธิการ), *วรรณคดีท้องถิ่นพินิจ* (หน้า 85-87). สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- Anderson, B. (1991). *Imagined communities: Reflection on the origin and spread of nationalism*. Verso.